

248655

1005/4578

Muzeului Militar Național

M 448

SISTEMA ORTOGRAFICA

LIMBEI ROMÂNE

DE

BCU Cluj / Central University Library Cluj
NIC. DENSUȘIANU

ESTRAS DIN «ROMANIA MILITARA»
SEPTEMBRE 1903 — IANUARIE 1904.

BUCURESCI

Instit. de Arte Grafice CAROL GÖBL S-r I. St. Rasidescu
16, Starda Dómnnei, 16
1904.

LIBRARY Cluj 121
350

SISTEMA ORTOGRAFICA

A

LIMBEI ROMÂNE

DE

NIC. DENSUȘIANU

ESTRAS DIN «ROMANIA MILITARA»

SEPTEMBRE, 1903 – IANUARIE, 1904.

BUCURESCI

Instit. de Arte Grafice CAROL GÖBL S-r I. St. Rasidescu

16, Strada Dórnei, 16

1904.

SISTEMA ORTOGRAFICA A LIMBEI ROMÂNE

quod Graeci ὀρθογραφίαν vocant, nos recte scribendi scientiam nominemus.

Quintilliani Orat. Inst. lib. I, c. 7.

I.

Ortografia, s^{eu} «drépta scriere» este modul, putem dice sciința, de a scrie corect cuvintele unei limbe. Ortografia nu póte să aibă de basă alte considerațiuni de cât geniul și legile istorice ale limbei. Ea trebuie să fie ast-fel rațională, se oglindeze limba nu numai în spiritul, dar tot-o-dată în formele și în structura ei. Ea nu póte să fie arbitrară, fără principiū și fără sistemă.

Una din preocupățiunile principale ale literaților români încă din seculul al XVIII-lea a fost: înfățișarea limbei române în adevărata sa fisionomiă, a o desmormenta din ruinele unui trecut trist, a o desbrăcă din vestmântul cirilic, care o confundase între limbele slave, și ast-tel a arătă lumii prin însăși limba, ce o vorbim, că Româniî nu sunt un popor din noū format, un amestec din diferite glóte străine, ci o națiune cu o istoriă vechiă însă immormentată, o grupă latină fórte însemnată în Orientul Europei.

Cei d'ântăiū literați români, cari cercară a stabili óre-cari regule gramaticale și ortografice ne apar peste Carpați. Aici studiul legilor fundamentale ale limbei române făcū progrese însemnate, începēnd din seculul al XVIII-lea și până către finele secolului al XIX-lea. Aici se ridică o pleiadă întrégă de gramatici și filologi distinși, precum aū fost: Grigore Maior, Molnar, Samuil Clain, Șincai, Bobū, Tempea, Iorgovicî, Kőrössi, Budai-Deleanul, Petru Maior, Kolossi, Corneli, Teodorovicî și Teodori, toți inspirați de a representá limba

română în adevărata sa structură, de a conserva legăturile de familie cu limba latină și cu limbele sororî neolatine, ce stau în fruntea civilizațiunii moderne. Aici se publicară cele de întâiu Gramatică românesce cu litere latine, cele de întâiu Lexicone etimologice ale limbei, și aici apar cele de întâiu Reviste filologice române. Aici se formase încă la a. 1795 planul întemeierii unei «Societăți filosofesci a nămului românesc». Aici se continuă cercetări serioase, severe și conștiințioase asupra limbei și a formelor ei gramaticale și ortografice până pe la a. 1872.

În fruntea acestor scrutatori neobosiți ai limbei române a strălucit în timpurile din urmă, Timoteiu Cipariu, Canonic-Preposit în Blașu, un bărbat de o vastă erudițiune.

Sistema ortografică a lui Cipariu era întemeiată pe istoria limbei române. Ea avea de basă cărțile vechi bisericesci, graiul viu al poporului și etimologia, sevă formele radicale ale cuvintelor în limba latină, clasică și rustică. Ca filolog și istoric, Cipariu consideră dialectul latin ca întâiul element al limbei române de astăzi.

Pe când în părțile de peste Carpați se ajunsese la o ortografie, mult, puțin, uniformă încă în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, în Principatele române diferențele și variațiunile în scrierea cu litere latine devenise încă pe la anul 1867 atât de colosale, în cât după cum se exprimă bătrânul Cipariu, te prindea durerea, de ce păția bieta limbă românescă¹⁾.

Cestiunea pentru unificarea și stabilirea ortografiei române devenise încă de pe la a. 1866 din zi în zi mai urgentă.

În anul 1866 Locotenența domnescă dorind a pune un capăt divergențelor de ortografie, periculoase dezvoltării limbei române, hotărî a se înființa în Bucuresci o Societate literară română, compusă din membri învățați din toate provinciile locuite de Români. Principala misiune a acestei Societăți o

¹⁾ Archivu pentru filologia și istoria. An. 1867, p. 1.

aflăm precisată în referatul Ministeriului instrucțiunii publice, din care estragem următoarele :

«Limba poporului român, eternă dovadă a latinității
 «nóstre, reclamă imperios cultul s ă ă . . . Cultivarea limbei
 «e reclamată imperios, Domnilor Miniștri și de alte diverse
 «împrejurări. Fericita reintroducere. . . a literelor vechi la-
 «tine în scrierea română de o parte, de alta introducerea în
 «limbă a nenumărați terminii de jurisprudență, cu nouele
 «instituțiuni și legi, a ă occasionat, nu trebuie să ne ascundem
 «acesta, așa de mare perturbare în mersul și dezvoltarea nor-
 «mală a limbei, în cât astă-đi, mai mult de cât ori când,
 «domnesce în privința ei o adevărată c o n f u s i u n e și a n a r-
 «chiă. Acéstă anarchiă și confusiune preocupă serios nu
 «numai pe Români din Principatele-unite, dar și pe cei din
 «provinciile dependente de puteri străine. Guvernamele
 «naționale, Domnilor Miniștri, nu pot considera cu ochi
 «indiferenți o asemenea stare de lucruri. Istoria ne arată
 «în adevăr, cât sunt de mari influențele limbei, influen-
 «țele literare asupra spiritului și însuși caracte-
 «rului național. Esistă o legătură intimă și nedestructibilă
 «între cugetare și espresiunea ei esternă. A regula,
 «a fixa, a stabili aceea espresiune în formă esternă,
 «este a regula, a da stabilitate însuși cugetării. Din
 «acest punct de vedere este o datoriă nu numai națio-
 «nală, dar și de prudență pentru guvernamele, ca
 «să-și pórte atențiunea și îngrijirile sale asupra fasei, prin
 «care forța lucrurilor împinge limbagiul național» ¹⁾.

În ziua de 1 August 1867 se întrunesc și constituie în București Societatea literară română, care prin statutele, ce le votéză în cursul aceleiași sesiuni, ia numele de «Societatea academică română».

La inagurarea solemnă a acestei Societăți de bărbați învęțați întruniți pentru prima óră din tóte provinciile ro-

¹⁾ Annalele Societatei academice romane. Seria I, Tom. I (1867), pag. 1—2.

mâne, Ministrul președinte al Țării rostese următoarele memorabile cuvinte :

«Domniele Vóstre primiți astă-đi de la națiune un deposit de o valóre nestimabilă, limba sa, Societatea «literară să nu uite nicı un minut, că depositul sacru primit dela străbunı trebuie să-l lăsăm posterității române despulberat și poleit, cum se despulberă și se poleiesce o sculă străbună, dară întreg și intact. Reprezentanți ai limbei române din tóte unghiurile, pe unde Traian și Aurelian au plântat vulturii Romei, cugetați mai ales cu îngrijire de a nu despărți prin limbă pre popor de clasele culte; că-cı limba nu este a unei clase, ci a națiunii; și separarea limbei ar fi un germene mult mai fatale, decât relele ce aveți a combate astă-đi» ¹⁾.

La această alocuțiune adânc simțită a Minisirului președinte răspunde în numele Societății venerabilul filolog, Canonicul T. Cipariu, care precisază ast-fel misiunea Societății literare române.

«Ea (adecă Societatea literară) va îngriji, ca limba română să scape de jugul despotismului, sub care a gemut. Ea va îngriji pentru conservarea unității limbei românescı în tóte provinciile locuite de Români. Ea i va reda forma curat națională română, pentru ca să figureze cu tótă demnitatea între și lângă surorile ei de origine latină. Ea va pune fundamentul pentru o literatură adevărat națională, corectă în expresiuni, corectă în forme, fără de care nicı o literatură nu póte merita de a se chiuma literatură.

«Cel a tot potente, care nu ne-a lăsat să perim în furtunele seclilor trecuți, și care și-a întors îndurarea sa către nepoții Romei vechi, credem și sperăm, că ne va

¹⁾ Annalele Societatei academice romane, Tom. I (1867), pag. 12—13.

«întinde sânta sa mână și ne va binecuvânta lucrările noastre, pentru că sunt curate, pie și devotate unei cauze sacre, ca și însăși religiunea, care o datorim sântului său nume.» ¹⁾

Cu privire la această măreță sărbătoare națională aflăm următoarele importante însemnări în Memoriile Principelui, astăzi ale M. S. Regelui Carol I:

«1/13 August (1867). În Bucuresci are loc ședința de deschidere a Societății literare, numită mai târziu Academia română. Scopul ei este mai înainte de toate de a elabora o Gramatică română uniformă și un Dicționar românesc etimologic, spre a uni cel puțin pe terenul intelectual diferitele populații române, ce trăiesc împrăsciate prin Ungaria, Transilvania, Bucovina, Besarabia și Macedonia. Deschiderea acestei Societăți convocate de mai multe luni, în care s'au întrunit Români cu merite pentru limbă și literatură din toate țările, se face în mijlocul unei mari afluente din toate clasele societății. Miniștrii asistă. Se cântă imne patriotice, se țin discursuri pentru glorificarea frumoasei limbi române, o dovadă incontestabilă de originea vechiă și distinsă a acestui popor. Din cauza crizei ministeriale, Principele este împedecat să asiste la solemnitatea deschiderii.

«4/16 August. Principele primesce la Cotroceni Societatea literară în o audiență mai îndelungată și-i exprimă interesul cel mai viu pentru scopurile și lucrările sale. El accentuează cu deosebire importanța unei ortografii și unei gramatice uniforme române» ²⁾.

După cum vedem din aceste acte și documente autentice, Societatea academică română a fost înființată și constituită la început numai ca o Societate exclusiv filologică, spre a stabili și a aduce la uniformitate ortografia română,

¹⁾ Annalele Societății academice române, Tom. I (1867) pag. 15—16.

²⁾ *Aus dem Leben König Karls von Rumänien*. Aufzeichnungen eines Augenzeugen. I Band. Stuttgart, 1894, pag. 216—217.

spre a veghiá asupra direcțiunii de dezvoltare a limbei române, spre a formá Gramatica și Dicționarul acestei limbe.

Regulamentul Locotenenței Domnesci decretat în 1866 pentru instituirea și convocarea acestei Societăți declară espres în Art. 1:

«Se va forma în Bucuresci o Societate literară cu misiune specială

«a) De a determina ortografia limbei române;

«b) De a elabora Gramatica limbei române;

«c) De a începe și realiza lucrarea Dicționarului «român».

Ér în Art. 11: (Societatea) «va defige modul, cum are a «se aduna materialele și formele limbei române din «tóte țérile locuite de Românî» ¹⁾.

După mai multe și lungi desbateri, ce se urmară în cursul sesiunii de la 1867, Societatea academică română având în vedere unitatea în limbă și unitatea în ortografie, aceste două puncte strins legate între sine, adoptă aprópe în unanimitate cu privire la scrierea limbei române principiul etimologic, adecă al originiei cuvintelor, însă principiul etimologic moderat, combinat cu cel fonetic, adecă avându-se în vedere și sunetele, cum se pronunță cuvintele limbei române. Sěu cu alte cuvinte, după cum ne spune eruditul Cipariu, s'a adoptat principiul etimologic ca principiu primariu, însă cu tot respectul, ce se cuvine principiului fonetic, ca unu principiul secundar.

În raportul sěu, Comisiunea ortografică alésă în a. 1867 motivează ast-fel adoptarea principiului etimologic moderat cu cel fonetic:

«Unitatea de limbă nu se póte căpéta fără unitatea scripturei. Dară pronunța variéză de fapt între Ro-

¹⁾ Annalele Societății academice romane. Tom. I (1867) pag. 3—4.

²⁾ Archivu pentru filologia și istoria, An. 1867, pag. 8.

«mâniî din diferite părți de loc ; deci ea (pronunța) nu s'ar
 «puté lua ca basă în scriptură, dacă vrem ca acesta să fie
 «una pentru toți Româniî. Afară de acesta, pronunța, variază
 «aprópe din generațiune în generațiune, așa încât luându-se
 «de basă a scripturei pronunță, fie-care generațiune a unui
 «popor, ar căuta să începă limba și cultura de la capul ca-
 «petelor. . .

«De consultăm apoi istoria, nu aflăm popor, cel puțin în
 «Europa, care să fie fundat limba sa pe pronunță. De altă
 «parte întrebându-ne, ce e ortografia, ne-am convins, că
 «acesta nu va să ăică scrierea pur și simplu, adecă foto-
 «grafia sunetelor unei limbe, ci drépta scriere. . . o
 «normă stabilă și unică pentru toți. Dară nimic mai
 «subiectiv și mai variabile ca pronunța. Deci dacă am lua-o
 «de normă stabilă în scriptură, ar fi ca și când nu am pune
 «nici un principiū, am ajunge la aceeași confusiune, ce s'ar pro-
 «duce în comerciū, când fie-căruia i-ar fi permis să cumpere și
 «să vëndă cu propria sa măsură . . . Noi însă avem o limbă le-
 «gată prea strins cu cele mai nobile și culte limbe din Europa.
 «Caută dară să ne silim a păstra acest legământ tocmai
 «așa de mult, ca și istoria noastră, și nu a căuta să ne
 «depărtăm de frații noștri de origine latină tocmai în-
 «tr'un timp, în care tóte popóarele tind la apropiere și la
 «înfrățire. În fine nu e nici prudente a ne lepéda de o tra-
 «dițiune, care în mai puțin de un secul ne-a adus mai
 «mult bine, de cât domnia de sute de ani a cirilismului,
 «și a ne întórce la un cirilism și mai rău póte de
 «cât cel d'ântâiū. De am început astă-đi a simți și a ne
 «mișca ca națiune viuă, o datorim aceluî etimologism
 «eluptat cu atâtea sacrificii de atâți martiri ai națiunii. . .
 «acestea sunt cuvintele, ce au făcut să incline Societatea către
 «principiul etimologic, însă moderat. . . ¹⁾

¹⁾ În această privință A. Treb. Laurianu și C. I. Massimu în
 prefața «Dicționarului limbei române», elaborat ca proiect după în-
 sârcinarea Societății academice, se mai exprimă ast-fel: «Când Socie-

«Și prin urmare nu mai rămâne Comisiunii de cât a în-
 «voca spiritul adevărului, binelui și frumosului, să ne inspire
 «pe toți a da deslegarea cea mai nemerită unei cestiuni,
 «care deși mică în aparență, dar cuprinde în sinul
 «ei consecințe grave asupra viitorului națiunii
 «nóstre. Acéstă națiune simte instinctiv, că unitatea fin-
 «ței sale colective s'a manținut în trecut prin limbă, și că
 «tot prin aceeași are a se perpetua și în viitoriū». ¹⁾

Societatea academică de la 1867 era chemată așa dar, ca să
 fixeze o ortografie comună tuturor Românilor, o
 ortografie, care să păstreze caracterul național latin
 al limbei, care să facă posibil străinilor să învețe limba
 română și ast-fel să ajute la estensiunea ei în lume.

După părerile Societății academice, principiul etimo-
 logic este acela, care regulază limba română, el aduce părțile
 variate la unitate și fixéză formele corecte gramaticale și
 lexicografice.

Insă Societatea adoptase un etimologism temperat
 prin concesiuni fonetice, adecă basat de o parte pe
 formele istorice și pe formele actuale ale limbei românesci,
 de altă parte pe etimologismul latin.

«Să nu sperăm», ȳice Laurianu, în discuțiunile urmate la
 a. 1881, «că vom puté dobândi o ortografie seriósă și care
 totuși să nu céră nici o muncă, nici o cugetare din partea
 celor ce o vor întrebuița». ²⁾

tatea academică supuse la probele unor noue și serióse debateri
 cestiunea ortografieii, ea ajunsé a se convinge, că sub pedépsă
 de a întunecá cu totul gramatica limbei, de a o lipsi de veri-ce
 lumină a filosofiei, de a rupe cele mai prețiose relațiuni cu
 limbele surori, de a scinde limba română, și prin acésta na-
 țiunea în atâtea limbí câte pronunțe variate se aud, nu se puteá de-
 pârta în scrierea romană de principiul etimologic» (Dict. limb. rom.
 p. XXII).

¹⁾ Annalele Societatei academice romane, Tom. I, (1867), p. 69—73.

²⁾ Analele Academiei române, Seria II, Tom. II. Sect. I, pag. 405.

Însă ortografia pe care Societatea academică română o stabilise în cursul anilor 1867—1869, o ortografie basată pe principiul etimologic temperat prin concesiuni fonetice, nu s'a lăţit în literatura română. Ea rămase neîntrebuinţată de publicul scriitoriu şi de stabilimentele tipografice din ţeră. Mai mult, pe la a. 1879 nu numai Monitorul Oficial, dar aprópe tóte organele de publicitate î-şi aveau sistemele lor particulare de ortografie.

Causele, pentru cari ortografia votată în anii 1867—1869 nu s'a putut bucurá de favórea scriitorilor români din părţile din cóce de Carpaţi, au fost, după cum susţineau unii, greutăţile unei sisteme etimologice.

Acésta o prevăduse încă de la a. 1867 bătrânul filolog Cipariu, când declarase în sinul Societăţii academice, că a introduce de-o dată ortografia etimologică, cel puţin pentru Statul României i se pare acum cu neputinţă, că aici publicul diarelor politice şi comerciale încă nu este de ajuns pregătit spre a adoptá pentru densii o ortografie strîns etimologică, deşi cu concesiuni cât de mari în favórea fonetismului ¹⁾.

În a. 1879 Societatea academică română, în urma unei legi votate de corpurile legiuitoare şi sancţionate în 29 Martie din acelaşi an, se reconstitue ca Instituţiune de stat şi ia numele de «Academia Română». Încă în cele d'ântăiu sedinţe ale sale, Academia constată lipsa totală a unui sistem de regularitate, în ce privesce ortografia din publicaţiunile românesce; simte ast-fel necesitatea de a revisui şi simplificá regulele ortografice, votate de Societatea academică în cursul anilor 1867—1869 ²⁾.

În aceste timpuri majoritatea membrilor din Academiă era mai mult înclinată pentru teoriile fonetice de cât pentru principiul etimologic în ortografie. Diversitatea scrierii

¹⁾ Annalele Societatei academice romane. Tom. I. (1867) pag. 97.

²⁾ Analele Academiei române. Seria II. Tom. I. Sect. I pag. 23—30.

era considerată ca o consecință a stării de tranziție, în care se află literatura română, și adese-orî în sinul Academiei resună dorința de a se respecta usul adoptat de mulțimea celor ce vorbesc și scriu.

Ast-fel în a. 1880, Academia convinsă, că divergențele în modul de scriere forméză o mare pedecă pentru desvoltarea uniformă a limbei române, alese o nouă Comisiune pentru a elaborá și presentá un nou proiect de ortografiă.

În raportul din 1880, prin care noua Comisiune ortografică supune în desbaterile Academiei operatul său, dânsa esprimă mai ântâiū recunoscință autorilor ortografiei române de la 1867—1869 pentru zelul, ce-l depusese în îndeplinirea importantei misiuni ce aveaū, tot-o dată se făcū amintire de cercetările consciințioase asupra limbei de T. Cipariu și de lucrările sale pline de o vastă erudițiune.

În ce privesce noul principiu, pe care-l adoptase Comisiunea ortografică de la 1880 pentru scrierea limbei române, dânsa se esprimă în raportul său ast-fel:

«Pe când ortografia de până acuma a Academiei române era întemeiată pe un etimologism temperat prin concesiuni fonetice, ortografia propusă în operatul (Proiectul) de față este întemeiată pe un fonetism temperat prin necesități etimologice».

Basată pe acest principiu în sensul fonetismului, de a se urmă în scrierea limbei române pe cât este posibil pronunța, séu usus loquendi, Comisiunea ortografică de la 1880 propuse, și Academia adoptă în cursul anilor 1880—1881 în mare parte regule nouă ortografice pentru scrierea limbei române ¹⁾.

Lăsăm să urmeze aici însuși textul oficial al rezoluțiilor votate de Academia română în sesiunile de la 1880—1881 cu privire la noua ortografiă a limbei române.

¹⁾ Analele Academiei române. Seria II. Tom II. Sect. I, pag. 411 seqq. — Ibid. Tom. III. p. 215 seqq.

«Regulele ortografiei române primite de Academia română în urma desbaterilor din sesiunile generale 1880 și 1881 și a votului final din 31 Martie 1881.

«1. *Literele latine y, ph, th, qu și k, nu se vor întrebuința în scrierea română, cu excepțiune pentru numele proprii și cuvintele streine neasimilate, d. e. Quintilian, Ypsilant, Kalium.*

«2. *Duplicarea consonantelor se admite numai acolo, unde provine din alipirea a două cuvinte române, din care unul se termină și altul se începe cu aceeași consonantă, sau cu o consonantă de același organ, însă numai în lăuntrul limbii române, unde se și aude. Vom scrie dar: înnotare, înnăscut, înnoire etc. Vom scrie însă: a probare (cu un singur p), a firmare, colaborare, duplicare, comoditate.*

«Se lasă latitudine a se scrie: inmulțire, sau înmulțire, inmormântare sau înmormântare. Vom scrie însă tot-de-una: împreună, împilare, împăcare, etc.

«3. *Se admite duplicarea lui s în puținele cuvinte, în care poate servi pentru evitarea confuziunii între două înțelesuri diferite: m a s s a (la masse) și m a s a (la table), r a s s a (la race) și r a s a (rasée), c a s s a (la caisse) și c a s a (la maison).*

«4. *Deosebirea nuanțelor de pronunțare a lui s ca z în mijlocul și la terminarea cuvintelor nu se însemnează, aflându-se numai în câte-va cuvinte noi primite, și prin urmare nici s nu se duplică în mijlocul cuvintelor, acolo, unde rămâne s după natura lui. Vom scrie dar: r o s s a, f r a n c e s s a, s i n t e s s a, n a s a l, n a s u l, f r u m o s u l, etc.*

«5. *Consonanta dublă x, păstrată în alfabetul latin din vechiul alfabet campan, o putem primi și noi ca o înlesnire grafică pentru împreunarea lui c și s în neologisme și în nume proprii: x i l o g r a f i a, l e x i c o n, X e n o c r a t, A l e x a n d r u.*

«Se lasă însă latitudine a se scrie expedițiune și expedițiune, exemplu și exemplu, după cum vrea să pronunțe scriitorul.

«6. Sonul ж se va scrie tot-de-una cu j.

«7. Sonurile ч și ъ se vor scrie cu c și g înainte de e și i și cu ei și gi înaintea celor-lalte vocale. Când însă li-terele c și g au să sune к și г înaintea vocalelor e și i se vor scrie cu ch și gh.

«Vom scrie dar: cine, ginere, cépă, génă, ciaslov, ciocârlie, ciută, giam, Giurgiu, cheie, unchiu, ghem, ghindă, etc.

«8. Sonurile ш și ѡ se vor scrie tot-de-una cu ș și ț, a-decâ ș și ț însemnate cu sedila francesă.

«Pentru sonul з se admit două scrieri. Acolo, unde flec-țiunea română i-l arată că provenind dintr-un d, se va scrie cu d; asemenea acolo unde se arată d, fie și din cu-vintele primite în limba română ca neologisme; în cele-lalte casuri se va scrie cu z.

«De exemplu: cređi, verđi, deđ, đioa; însă: zimbe s c, zălog, lucrez, botezat.

«9. ѡ se scrie cu se, unde vre-o formă flecționară ro-mână arată un se, din care a provenit: cunosci, pesce, române sci; asemenea și în cuvântul a sci cu derivatele lui, sciință, cunoscință, etc. Se scrie însă: Ștefan, șter-gar, aștept.

«10. Să se însemneze sunetul з cu semnul ъ, iar sunetul ѡ cu semnul ѱ de-asupra vocalii originare din care a provenit.

«11. In vorbele flesibile să se conserve u final cu semnul scurtării, acolo unde se aude pe jumătate, sau nu se aude de loc, d. e. omū, bunū, lucrulū, plecū, facū, fiū.

Acéstă regulă a fost modificată în sesiunea anului 1895 primindu-se părerea Comisiunii ortografice:

«ŭ scurt se va elimina în toate casurile, unde nu se aude. «Vom scrie dar: om, bun, vedeam, lucrăm.» (Analele Acad. rom. Vol. XVII. Secț. II, p. 183. — Vol. XVI, Secț. II, p. 278. — Vol. II, Secț. II, p. 420)

«12. *i* scurt se va însemna cu un *î* cu semnul scurtării; «d. e. *óment, copii, audî.*

«13. *Articolul nedefinit, pronumele și numeralul o, se va scrie cu o, și nici o-dată cu uă; d. e. o casă, o dată, «am dat-o.*

«14. *Apostroful nu se pune înaintea articolului feminin a, «prin urmare se va scrie: casa, masa, etc.*

«15. *Diftongii ea și oa se vor însemna cu é și ó, afară de ea la imperfect, și de ea în cuvinte ca steá, unde a final are valóre propriă gramaticală; d. e. mergeá, țineá, steá.*

«16. *Pentru împreunarea a două sau mai multe cuvinte «sau particule se întrebuintează semnul liniutei —, d. e. dá-mi, «ducă-se, a-mi face.»¹⁾*

Acésta este noua sistemă de ortografie a Academiei române, o sistemă întemeiată pe principiul fonetic temperat prin necesitățile etimologice. Acestea sunt în fine fazele, prin cari a trecut cestiunea ortografiei române de la 1867 pînă la 1895.

Cu tóte că la început intențiunile Academiei au fost, ca aceste regule ortografice să servescă de normă numai pentru publicațiunile Academiei²⁾, însă avënd în vedere, că noua sistemă ortografică era votată din partea celei mai înalte societăți literare, căreia i se impusese încă de la constituirea ei sarcina, de a unifica ortografia română, aceste regule erau în fond destinate să fie respectate, în general și în particular, de toți autorii și în tóte publicațiunile românesci, pentru ca limba română să progreseze în formele ei corecte și să nu se desbine.

Tot ast-fel se exprimă Secretarul general al Academiei în raportul său citit la închiderea sesiunii academice din anul 1881:

«*Națiunea*», ȃice densus, «are astă-ȃi formulate, fără prejudecarea progreselor viitoare, regulele scrierii

¹⁾ Analele Academiei române. Seria II. Tom. III. Sect. I (1882), pag. 216—217.

²⁾ Analele Academiei române. Seria II. Tom. I. Sect. I, pag. 25. —Ibid. Tom. II. Sect. I, pag. 424.

limbeii sale, tot ce rămâne de dorit este, ca aceste reguli să păşescă peste pragul incin-teii acestuui institut, să fie adoptate îndată de guvern, şi mai cu sémă impuse publicaţiunilor didactice» ¹⁾).

Cu deosebire Ministerul instrucţiunii publice simţise de mult necesitatea unor legi generale, uniforme şi autorizate, în ce privesce învăţământul limbei române în şcole, pentru a nu se lăsá elevii într'o continuă nesiguranţă şi a se pune ast-fel capăt unei ortografii vicióse.

Ast-fel îndată după votarea acestei sisteme ortografice, Ministerul Instrucţiunii publice supuse la aprobarea M. S. Regeluui un decret, prin care se declară ca obligatóre pentru şcolele nouele reguli ortografice adoptate de Academia Română.

Textul acestuui raport este următoriuul:

«Introducerea şi aplicarea în şcole şi în cărţile didactice a «ortografiei adoptate de Academia Română, «fiind o necesitate imperioasă pentru a se pune «capăt confusiunii provenite din variatele «sisteme, cese întrebuinteză astă-đi, subsemnatul «auđind pe consiliul permanent al instrucţiunii, vine cu «cel mai profund respect, a supune la Inalta aprobare a «Maiestăţii Vóstre anexatul proiect de decret, prin care se «declară de obligatóre introducerea în şcolá şi în cărţile «didactice a ortografiei primite de Academia Română» ²⁾).

În urma acestuui raport M. S. Regele prin decretul din 15 Maiu 1881 «aprobă introducerea şi aplicarea în şcole şi în cărţile didactice a regulilor ortografiei române, adoptate de Academia».

¹⁾ Analele Academiei române. Seria II. Tom. III. Sect. I pag. 234.

²⁾ Monit. Of. Nr. 35 din 17 (29) Maiu, 1881.

II.

Sistema ortografică, ast-fel cum s'a votat de Academia română în sesiunile anilor 1880—1895, stabilește în general numai principiile, ce sunt destinate spre a aduce o ordine în scriere și o uniformitate în limbă. În unele privințe însă, aceste reguli pot să lase în nesiguranță pe cei ce ar voi să le aplice. Cu deosebire preceptele Academiei nu sunt ilustrate cu exemple suficiente, și de aici dificultățile, ce se prezintă adese-orî, spre a cunoște, care este forma corectă ortografică după principiile, ce le formulase și adoptase Academia.

Fără îndoială, că orî-ce legiuire, care stabilește reguli generale, nu poate să prevadă toate ipotezele particulare, ce se ivesc în aplicarea principiilor și ast-fel rămâne tot-de-una, ca lacunele, ce pot să existe, să fie suplinite prin luminile, ce le dă spiritul legii, prin scopul ce-l urmărește legiuitorul.

Tot ast-fel și cu reguli ortografice ale Academiei române.

Aci rămâne în sarcina celor ce au misiunea să răspândescă instrucțiunea, ca să aplice aceste principii, se afle soluțiunile pentru diferitele probleme, se realizeze intențiunile, de cari a fost inspirată Academia, ca autoritate legiuitoare în materie de limbă, fiind-că — repetăm — orî cât de substanțiale și orî cât de clare vor fi dispozițiunile unui legiuitoriu, ele totuși au trebuință ca să fie interpretate în practică.

Mărturisim însă, că în această privință de la anul 1880 și până astă-zi s'a făcut foarte puțin. Regulele de ortografie ale Academiei au rămas putem dice înmormântate în volumele Analelor sale.

Publicațiunile noastre literare, precum și scrierile noastre didactice, s'au ocupat foarte puțin cu studiul cestiunilor mai mari de ortografie, au cercat foarte puțin ca să apretieze valoarea acestor regule fundamentale ale modului nostru de scriere, să tragă consecințele din principiile emise, se arete dificultățile, ce pôte să le presente o sistemă, orî alta, ortografică, pentru gramatică, pentru popor, pentru cei ce voiesc să învețe, orî să ne cunóscă limba, și în fine ce trebuie să evităm, ca să nu părăsim limba vechiă, să nu schimbăm direcțiunea limbei literare și să nu ajungem la o limbă nouă în scris.

Și consecința este, că Academia nu are astă-dî un material de ajuns desbătut, cernut și tot-o-dată fecund în rezultatele sale folositoare, spre a se puté orientá atunci, când va fi chiebată să sancționeze, orî să dea o nouă soluțiune problemelor ortografice.

Noi vom recapitulá aici în parte fie-care din aceste regule. Vom espune casurile dubioase și vom cercá a aplicá în cestiunile dificile, nu párerile noastre — fiind-că facem aici numai o simplă espunere istorică — ci vom cercá să mergem pe urmele Academiei, avênd în vedere principiile ortografice, ce resultă din spiritul decisiunilor sale.

Singurul scop, ce-l avem aici înaintea noastră, și la care va trebui să tindem cu toții, este de a vedé o-dată realitate dorințele și cugetările, de cari erau însuflețiți literații români încă în a doua jumătate a secolului XVIII-lea, principiile, pentru cari î-și consecrase vieța lor atâți bărbați luminați din secolul al XIX-lea: de a înfățișá limba poporului român în adevărata sa fisionomiă, de a pune temeiul unității de limbă prin unitatea în modul de scriere, de a ridicá importanța limbei române în fața lumii civilizate, de a-î deschide calea adevăratei culturî, și a înlesni ast-fel mersul ei în afară ¹⁾).

¹⁾ În această privință Petru Maior se exprimă ast-fel în prefața

Dacă însă câte o-dată noi vom exprima și alte păreri, dacă vom cercă să punem în lumină și alte considerațiuni de cât acele, ce par a rezultă din decisiunile Academiei, acesta o facem numai conduși de dorința de a se păstră caracterul esențial al limbei române ca o limbă poporală latină, de a nu rumpe cu religiunea, ce am avut-o tot-de-una pentru înalta origine a limbei noastre, de a-î dá și în viitoriū o desvoltare conformă cu legile sale istorice, fiind-că limba este națiunea, și când o limbă se distruge, se distruge și poporul.

După rezoluțiunile, ce le votase Academia în sesiunile de la 1880—1881:

«1. *Literile latine y, ph, th, qu și k, nu se vor întrebuința în scrierea română, cu excepțiune pentru numele proprii și cuvintele străine neasimilate, d. e. Quintilian, Ypsilant, Kalium.*»

Êr Comisiunea ortografică se exprimă ast-fel: **y, ph, th**, nu se reproduc, ci se pun în locul lor **i, f și t.**¹⁾

Vom vorbi aici în particular despre aceste litere, și combinațiuni de litere, escluse din alfabetul român.

Vechii autori latini erau de părere, că litera **y** a fost împrumutată de la Greci. De fapt însă, acest caracter grafic

Lexiconului românesc tipărit la Buda în anul 1825 :

«Trei-zeci și nouă de ani aū trecut de când Gramaticii Românilor discută între sine despre ortografia română scū latino-valachă. După cum toți aceștia sunt de acord între sine să elimineze din domeniul literaturii române literele cirile, cari aruncară un întunec atât de gros asupra limbei române și se restituie caracterele latine strămoșesci în drepturile lor perdute, tot ast-fel încă de mai mult timp ne îndemnă și literații străini, doritori de a avé legături litere rare mai strînse cu Români, însă cu ce fel de ortografiă să se urmeze, dacă introducem literele latine, până acum nu s'a putut stabili, etc.

¹⁾ Analele Academiei române. Seria II. Tom. II, Secț. I, p. 410.

nu este grecesc. Litera **Y**, ne apare pe monetele bătute în Dacia încă înainte de estensiunea dominațiunii romane în aceste părți, și este întrebuințată pe aceste monete, chiar în cuvintele, ce nu sunt scrise grecesce ¹⁾.

Y este o vechiă literă pelasgă (seu proto-latină) și avea valoarea unui **u** (υ).

Tot cu acest sunet o înfățișău autorii latini scriind: *satyra* și *satura*, *Sylla* și *Sulla*. *Ēr Enniu*, după cum ne spune Cicero, scria *Burrus* în loc de *Pyrrhus* și *Bruges* în loc de *Phryges* ²⁾.

Grecii de altă parte reprezentaū pe **u** al Pelasgilor seu Latinilor prin υ (**y**), scriind *φυγή* (*fuga*), *βουάνη* (*bucina*).

În limba poporului român încă se exprimă **u**, unde Grecii scriaū υ (**y**), d. e. *martur* (*μάρτυρ*), *mărturiă* (*μαρτυρία*).

Astă-đi însă litera **y** se pronunță în general ca **i**: *misteriū* (*μυστήριον*), *sintesă* (*σύνθεσις*), *stil* (*στυλος*), și prin urmare ca semn grafic, fie pentru sunetul **u**, fie pentru sunetul **i**, este de prisos în limba română. Cluj

Vom înlocui așa dar pe **y** cu **i** în toate cuvintele de origine grecescă, cari aū fost adoptate în literatura romană, fie ca terminii științifici, fie ca terminii didactici, și vom scrie: *igienă*, *imn*, *idrografiă*, *simbol*, *simetriă*, *sinod*, *ér nu igienă*, *hydrographiă*, *synod* etc.

Literele combinate **ph** reprezintă pe φ grecesc, un sunet, care se exprimă cu buzele mai închise de cât **f** al Latini-

¹⁾ Acastă literă avea tot-o-dată la Greci și o valoare mistică. Ea reprezenta viața omenească. Se presupunea, că a fost formată de filosoful *Pythagora* din *Samos*, născut pe la a. 582 a. Chr. Trunchiul literei, seu linióra de desupt, însemná prima etate a omului, care nu se caracteriséză nici prin viții, nici prin vèrtuți. Dela junetă în sus încep douē căi diferite, una în drépta dificilă de urcat, și care conduce la viața fericită, cea din stânga mai ușoră, dar care duce la cădere și perire (*Isidori Etymologiarum lib. I 3. 7. 8.*)

²⁾ *Ciceronis Orator*, cap. 48.

lor, și care aveá la început valórea unui **p** cu aspirațiune, după cum resultă din împrejurarea, că autorii latinii represintaú pe acest φ al Grecilor prin literele **ph**. In limba română acest sunet nu esistă, precum nici în limbele neolatine, prin urmare vom înlocuí pe **ph**, séú pe φ grecesc, cu **f** în tóte cuvintele formate din elemente grecesci, și carí aú fost adoptate în limba și în literatura romană. Vom scrie așa dar : filologiă, filosofii, fistică, geografii, tipografiă, telegraf, ér nu philologiă, philosophii etc.

La aceeași categorii de sunete străine aparține și litera combinată **th**, care corespunde la θ (theta) al Grecilor, un **t** cu aspirațiune, pe care limba română nu-l are. Vom scrie ast-fel: teatru, temă, tesă, teoriă, Ateneú, și nici de cum: theatru, themă etc.

Venim acum la a patra literă, esclusă din alfabetul român, **q**.

După Isidor din Sevilla, **q** era o literă, pe care nu o avuse nici Grecii nici Ebreii ¹⁾. Ea era particulară a Latinilor și valórea sunetului séú era **qv** (**ev**) și une-orí simplu **e**. Acéstă literă, după cum se exprimă Canonul Cipariu în memoriul, ce-l înaintase Societății academice în a. 1867, este de prisos în ortografia română, de óre-ce **q** era și la Latinii numai o formă superfluă în loc de **e**. In deosebii Latinii ar fi putut ușor să lapede pe **q** de tot scriind **eu** în loc de **qu**. Italianii mai întrebuintează acéstă literă numai unde se pronunță ca **eu** p. e. cinque. Francesii o scriú, dar o pronunță ca **e**. Ispanii în ortografia lor mai nouă o aú lepădat și o întrebuintează numai în numele proprii ²⁾.

In ce privesce limba poporului român sunetul **q** al La-

¹⁾ Isidori Hispalensis Episcopi Etymologiarum lib. I. s. 13.

²⁾ Annalele Societatei academice romane. Seria I. Tom. I p. 89.

tinilor înainte de vocalele **a**, **o** și **u** s'a prefăcut în **e** (**k**). De exemplu: **când** (quando), **care** (qualis), **cât** (quantum), **căr**or (quorum, quarum), **coc**ū (coquo). În casurile însă, când după **qu** al Latinilor urmează un **e** seú **i**, acest **que** și **qui** a trecut în limba română în **ce** și **ci**. De exemplu: **ce** (quid), **cinc**ī (quinque), **nic**ī, **nice** (neque), **ce**r (quaero), **acir**ă seú **acer**ă (aquila).

Avem aici așa dar o lege generală fonetică a limbei române în ce privește sunetul **q** din vechia limbă latină.

Se presintă însă acum o cestiune dificilă pentru ortografia română, în ce privește substituirea literei **q** în neologismele, ce au fost adoptate în literatura română, fie ca terminii științifici, fie numai din simpla iubire, ce o au diferiții scriitorii de a introduce cuvinte și expresiuni nouă în locul altora, mai mult ori mai puțin, usate.

Ast-fel noi avem în limba română cuvintele: **equator**, **equinoțiu**, **aquariu**, **aquarelă**, **aquisițiune**, **equitațiune**, **equipament**, **equipagiū**, **liquid**, **requisițiune**, **reliquiă** și altele, unele de origine latină, altele de origine romanică.

Nici Comisiunea ortografică în proiectul, ce-l prezentase la 1880, nici Academia română în regulele, ce le votase, nu ne spun într'un mod óre-care determinat, cu ce litere anume se va înlocui **qu** cel eliminat în cuvintele latine, ori neolatine, pe cari progresul în științe ne a făcut să le adoptăm în limba literară română.

În această privință Academia se mărginește a stabili numai principiul: literele **qu** nu se vor întrebuița de cât în cuvintele străine neasimilate.

De fapt însă trebuie să recunoscem, că nu numai publicul scriitoriu, nu numai stabilimentele tipografice, dar chiar Academia însași, întâmpină o mare greutate cu înlocuirea în ortografia română a acestei litere declarate de superfluă. Ast-fel noi aflăm chiar în publicațiunile oficiale ale Academiei două forme diferite de a reprezenta pe **qu** latin.

În unele locuri, aceste litere sunt substituie prin **eu**, în altele prin **ch**, scriindu-se **licuid** și **lichida** (ambele de la latinul *liquidus*), **achisițiune** (*acquisitio*) și **achitat** (*acquitté*), cu tóte că, repetăm aici încă o-dată, nu există nici o decisiune din partea Academiei, ca acest **qu** să fie reprezentat în limba română, fie prin **eu**, fie prin **ch**.

Spre a ne puté orienta în acéstă cestiune dificilă de ortografiă și ca să nu deviiăm de la spiritul limbei române, va trebui să facem aici o deosebire între cuvintele asimilate și între cele neasimilate.

Ca asimilate sunt a se considerá aceleași cuvinte străine, cari au căpétat o formă corespunđătoare legilor limbei române, séu aplicând acest principiū la cazul de față: sunt a se considerá ca asimilate neologismele, unde **qu** înainte de **a**, **o** și **u** s'a prefăcut în **e** (**k**), cum sunt: **calitate** (*qualitas*), **calificațiune** (*qualificatio*), **cantitate** (*quantitas*), **carantină** (fr. *quarantaine*, ital. *quarantena*), séu unde **qu** înainte de **e** și **i** s'a prefăcut în **ce** și **ci**, conform legilor fonetice ale limbei române, d. e.: **antici-tate** (*antiquitas*), **consecință** (*consequentia*), **cestiune** (*quaestio-ne*).

Tóte cele-lalte cuvinte adoptate în limba română, fie din limba latină, séu fie din limbele neolatine, unde **qu** înainte de **a**, **o**, **u**, nu s'a prefăcut în **e** (**k**), orí-unde **qu** înainte de **e** și **i** nu a trecut în **ce**, **ci**, sunt a se considerá ca ne-asimilate, fiind-că ele nu au primit încă forma lor definitivă, ce s'ar cădé să o aibă în limba românescă și astfel nu au căpétat pe deplin prin vulgarizare dreptul la cetățenia română.

În consecință, va trebui ca în aceste cuvinte neasimilate să păstrăm pe **qu** originar și să scriem: **liquid**, **aquisi-țiune**, **equilibru**, **equator**, **equinoctiu**, **equivalent**, **equitațiune**, **equipament**, **equivoc**, **aquariū**, **aquarelă**, **aquilă**, **aquitat**, etc., lăsând fie-cărui facultatea să pronunțe aceste cuvinte cum i place, până când

majoritatea celor ce vorbesc românește va adopta o-dată printr'un us constant o formă mai corespunzătoare geniului limbei române, care se va urma apoi și în scriere. Tot astfel rezultă și din regula ortografică de mai sus a Academiei române, că literele **y**, **ph**, **th**, **qu**, și **k** se vor întrebuința numai în cuvintele străine neasimilate.

O împrejurare însă merită aici o deosebită considerațiune.

Sunt mai mulți ani, de când se observă o tendință, putem dice constantă, nu numai în diarele noastre politice și comerciale, dar și în publicațiunile literare, de a înlocui pe **qu** înainte de **e** și **i** prin **che** și **chi**, scriindu-se: achisițiune ori achisiție și achiziție, echitațiune ori echitație, chestiune ori chestie, rechisițiune ori rechisiție și rechiziție.

Fără îndoielă avem aici un mod vicios nu numai de scriere dar și de pronunțare. Limba română își are legile sale fixe și cari nu se potrivesc cu legile de pronunțare ale limbei franceze.

Aceste legi, cari de o parte constitue ființa, și de altă parte regulază mersul normal al limbei române, au prefăcut totde-una pe **qu** înainte de **e** și **i** în **ce** și **ci**, și aceste legi, noi nu le vom pute nici o-dată elimina din us, nu le vom pute nici modifica, nici resturna, chiar dacă toți aceia, cari țin condeiful în mână, vor adopta ca o formă definitivă pe **che** și **chi** în loc de **que** și **qui**.

Vom admite, că majoritatea scriitorilor și a literaților, precum și populațiunea orașelor, vor pute ușor să pronunțe achisiție, echitate etc., și noi admitem, că aceste clase ale societății vor fi pe deplin mulțumite cu acest mod de exprimare, însă poporul cel adevărat, acela care formează fundamentul stabil al națiunii, a cărui estensiune teritorială față de micile orașe este atât de vastă, poporul care urmează numai legile firești ale limbei sale, acela nu va pronunța nici o-dată chestie, achisiție, echitate, relichie.

Roma cu tótă cultura și mulțimea sa cea enormă de popor nu a putut să impună nici chiar micului Lațiu limba scriitorilor săi.

Maî există încă o considerațiune. Să nu perdem din vedere, că silabele **che** și **chi** sunt articulațiuni aspre cu totul contrarî spiritului celui blând și dulce al limbei române. În limba română noi avem numai foarte puține cuvinte de origine latină, unde se aude un **che** și **chi**. D. e. chieie (clave), chiem (clamo), ochiū (oculus), ureche (auricula), genunchiu orî genunche (geniculum) și alte câte-va, dar și aici **che** și **chi** nu derivă din **que** și **qui**, ci dintr'un **el** originar. De altmintrelea chiar și în casurile acestea silabele **che** și **chi** în limba poporului român au pierdut foarte mult din asprimea lor. Sunt regiuni întregi, unde în loc de **che** și **chi** se aude maî mult un sunet foarte apropiat de **ce** și **ci**.

Adoptând acest mod de scriere și de pronunțare, cu **che** și **chi** pentru **que** și **qui**, noi vom formă — pentru câți-va indiviți și pentru clasele sociale ale orașelor — o grupă de cuvinte, alterate, a căror fisioniă nu este nici latină, nici romanică, cuvinte în fond și în formă deosebite de modul de vorbire al poporului, care singur imprimă caracterul său și limbei naționale și statului.

În această privință este de lipsă, ca să reamintim aici încă odată frumoșele cuvinte, ce le rostise Ministrul-președinte al Țării la inaugurarea Societății literare române: «Cugetați maî ales cu îngrijire, de a nu despărți prin limbă pe popor de clasele culte, că-cî limba nu este a unei clase ci a națiunii» 1).

Dar se pôte să ne răspundă cineva, că în această privință s'a format un us general al scriitorilor de a înfățișă pe

1) Annalele Societatei academice române. Seria I. Tom. I. pag. 1.

que și **qui** prin **che** și **chi** și chiar de a pronunță cuvintele aceste ast-fel.

Ne întrebăm însă, putem noi ore să numim u s formele vițioase ale limbei, introduse mai cu deosebire în piețele orașelor mari, forme, cărora nime până astă-đi nu le-a atribuit autoritatea, ca poporul să le urmeze în limba sa.

În această privință vom reproduce aici cuvintele lui Quintilian, distins filolog și orator roman :

«Maî ântâiũ», scrie densusul, «e de lipsă să stabilim, ce trebuie să înțelegem prin u s (consvetudo). Dacă noi vom considera ca u s, aceea ce fac maî mulți indiviđi, atunci vom da un precept foarte periculos, nu numai pentru limbă, dar ce este maî important, pentru moravuri . . . fiind-că pe lângă tótă mania, ce a coplesit capitala Romei, de a-și frisa përul în formă de etage și de a face beții în băi, evident că acesta nu este un u s (consvetudo), fiind-că ast-fel de lucruri trebuie să le desaprobăm . . . tot ast-fel este și în limbă, dacă nisce locuțiuni necorecte au ajuns să se propage, ele, totuși, nu se pot primi ca o regulă pentru modul cum trebuie să vorbim. Ca să tacem aici de formele vițioase, ast-fel cum le pronunță omenii ignoranți din popor, au nu auđim noi adese-orî în teatre și întrégă mulțimea glótelor din circuri, făcând nisce exclamațiuni barbare. Eu numesc așa dar u s în limbă (consvetudo sermonis) numai aceea, ce s'a stabilit prin acordul unanim al bărbaților luminați, precum eu numesc obiceiul de traiu numai modul de vieță al ómenilor onești» ¹⁾.

După Quintilian așa dar, singurul u s, ce trebuie respectat în limbă, este consensul unanim al bărbaților învățați (consensus eruditorum).

¹⁾ **Quintiliani** Oratoriae Institutionis lib. I. c. 6 : Ego consvetudinem sermonis, vocabo consensum eruditorum; sicut vivendi, consensum bonorum.

Un alt distins filolog roman, Terențiu Varro, care însă trăise înainte de Quintilian, era cu totul de altă parere.

Dênsul nu recunósce altă autoritate în limbă, de cât u s ul poporului întreg. «Intru adevêr», ñice dênsul, «alta este «poporul întreg și alta sunt diferiții indiviđi. Poporul este în puterea sa suverană și indiviđiil depind de «de dênsul. Eũ nu am dreptul să impun poporului modul «mieũ de vorbire, însă poporul are dreptul să-mĩ impună «pe al seũ» ¹⁾.

Se mai presintă și o altă considerațiune, peste care nu trebuie să trecem cu vederea. Inlocuind pe **que** și **qui**, cu **che** și **chi**, scriind chestiune seũ chestie, achisițiune, achisiție ori achiziție, noi deformăm cu totul nisce cuvinte de origine latină, cari vor rêmâne o enigmă neînțelêsă pentru lumea din afară, fără ca noi să ne putem justificá, că am dat cel puțin acestor cuvinte o formă românescă. BCU Cluj / Central University Library Cluj

«La curățenia formeĩ», ñic autoriĩ Dicționarului de la 1871, «caută să ținem mai mult de cât la a materieĩ, pen-tru că forma determină mai mult de cât materia adevê-ratul caracter al unei limbe. Limba nóstră ar puté avé de «dece ori mai multe vorbe străine și totuși ar rêmâne ro-manică, pe cât timp și-ar păstra, precum și-a păstrat, forma «sa romanică. Cât de mare este superioritatea formeĩ asupra «materieĩ, se póte înțelege fórte bine și din alte ordinĩ de «lucruri, cari cad mai drept sub simțirile nóstre: frumoșele «pãnuri, ce se țes din lâna oilor nóstre, elegantele mobile, «ce se fac din lemnul superbilor nucĩ aĩ Românieĩ, luxoșele «mătăsării, ce se trag din gogóșele vermilor crescuți de Ro-«mâni, sunt veri-ce, numai românescĩ nu, pentru că de și

¹⁾ Varro, De lingua latina, lib. X, § 6: Populus enim in sua potestate, singuli in illius . . . Ego populi consuetudinis non sum ut dominus, at ille meae est.

«fabricate din materia românescă, forma însă, sub care ne «revin, le este întipărită de mâna artistului străin» ¹⁾).

În această privință noi vom reproduce aici încă următoarele dintr'un important articol scris de Timoteiu Cipariu despre «Limba română», la anul 1868:

«S'aŭ vorbit multe», ȃice dĕnsul, «că limba noastră e romană, că e una din limbile neolatine, și soră dulce «cu italiana și francesa etc., și că în cultivarea ei avem de «a purcede după natura și geniul ei. Am ȃis'o și noi de «multe ori... suntem de acord în cuvinte, dar nu suntem «de acord întru înțelesul cuvintelor... Toți ȃicem... că limba «românescă e neolatină, și soră cu cutare și cutare. Da; «dar o parte mare... după cum cunoșce... una seŭ alta din «aceste surori... nu mă scrie romănesce, ci italiennesce, «franțusesce etc; numai cuvintele mă sunt unele romănesci, însă și acĕstea mare parte sunt crude italiennesci, «franțusesci etc.; tot așa cum făceau românii noștri, când «învĕțau numai slovenesce, grecesce, turcesce și unguresce; «numai cât aceștia scriau așa din alte motive... creȃnd, «că limba românescă e prĕstă, ear domnia-lor vreaŭ să «o civilizeze... Atare afinitate și cumnație nu e după cugetul meŭ și nu mă pot înfrăți cu ea, — nici eŭ, nici alții «mulți. Și în urmă toți strigăm: că cultivarea limbei romănesci are să purcĕdă după natura și geniul ei, va să ȃică «după proprietățile particulare, cari le are, ca ori și care «altă limbă specială. Da; — toți ȃicem așa, dar puțină ne îngrijim, să-ŭ cunoșcem mă întăiŭ acĕstă natură a ei, acest «geniu, și proprietăți particulare. S'aŭ scris gramatice, «de un timp încĕce multe, fĕrte multe, și se scriu în tĕte «ȃilele ca și dicționearele... Și cum s'aŭ scris până acum «cele mă multe gramatice?... S'a studiat natura limbei «romănesci? S'a consultat geniul ei? S'aŭ cercetat proprietățile ei? Ne îndoim fĕrte, și credem, că s'a luat și aci

¹⁾ Laurianu și Massimu, Dictionariulu limbei romane. I. p. VI—VII.

«de model, póte de basă, vre-o gramatică italiană, francesă, «sciū și eū; póte chiar una grecéscă, unгурéscă, nemþéscă. «S'a tradus în românesce, ce s'a putut, traduce. Și iacă gramatica. Așa este, — avem gramatice multe, din carí se pot «invęta de rost fórte multe, dar românesce fórte puțin. Să «sperăm, că aceste inconveniente vor să încete acuși, -- «după ce Academia română va fi în plăcuta pozițiune, cum «se đice, de a încorona pre una dintre concurenți (presen- «tate la concurs) și o va da publiculuí, ca un — non plus «ultra, precum se ascéptă. . . .» ¹⁾.

In fine mai rămâne să amintim aici, că pe **qu** i-l adoptase în ortografia română Samuil Clain, Șincai, Petru Maior și Eliade, chiar și pentru unele cuvinte vechi din limba poporului român.

Cei de ântăiū Samuil Clain, George Șincai și Petru Maior eliminase din alfabetul român numai pe **x**, **y** și **k**, însă pe **q**, nu ²⁾. Ei scriaū: **quând** (când), **quá** (ca), **quum** (cum) **quât** (cât). În Eliade, în sistema sa ortografică prezentată Societății academice la a. 1867 propune a se scrie cu literele **qu**: **quine** (cine), **qua** (ca), **quam** (cam), **querere** (cerere), **quest** (acest), precum și tóte cuvintele compuse cu **equi**: **equitate**, **equilibru** etc. ³⁾.

Q este o literă latină, căreia nu i se póte contestá o valóre ortografică. **Q** nu este o literă superfluă cum sunt **y**, **ph**, **th**, și **k**, și ne servesce fórte bine spre a evitá înlocuirea ei cu alte litere, carí de o parte alteréază cuvintele latine, ér de altă parte daū acelor cuvinte o formă, ce nu corespunde legilor limbei române. Autorii romaní din timpurile lui August declarase litera **k** de inutilă și o elimi-

¹⁾ Archivu pentru filologia si istoria. An. 1868 p. 265—266.

²⁾ Klein, Elementa linguae . . . valachicae, locupletata a **Georgio Sinkai**. Vindobonae, 1780, pag. 8.

³⁾ Annalele Societatei academice romane. Seria I, Tom. I, p. 192.

nase din modul lor de scriere, însă pe **q** ei nu-l putură scóte din alfabetul latin.

Pe **q** ca un semn grafic î-l întrebuințază Italianii, Francesii, Spaniolii, Portugesii, și va trebui să-l păstrăm și noi în cuvintele noue, pe cari progresul în științe și în arte ne-a făcut să le adoptăm în limbă.

Litera **k** în limba română nu are loc, de óre-ce pentru sunetul acesta ne folosim cu litera **c**.

Cu tóte că litera **k** făcea parte din primul alfabet latin, însă mai târziu ea ajunse la Romanii o literă de prisos.

Quintilian scrie: «în ce privesce litera **K**, eu sunt de «păreră să nu ne folosim de ea în nici un cuvânt» ¹⁾.

Astă-đi acéstă literă nu mai este întrebuințată nici în limba italiană, nici spaniolă, nici portugesă, ér la Francesii usul ei încă este fórte restrîns.

În definitiv, litera **k** în limba română nu ne póte servi, de cât numai pentru unele nume proprii străine ²⁾.

«2. Duplicarea consonantelor se admite numai acolo, unde «provine din alipirea a două cuvinte române, din care unul «se termină și altul se începe cu aceeași consonantă, séu cu «o consonantă de același organ, însă numai în lăinrul limbă «beî române, unde se și aude. Vom scrie dar: înnotare, în- «născut, înnoire, etc. Vom scrie însă: aprobare (cu un «singur p), afirmare, colaborare, duplicare, co- «moditate.

«Se lasă latitudine a se scrie: înmulțire, saú înmul- țire, înmormântare saú înmormântare. Vom scrie însă tot-de-una: împreună, împilare, împăcare, etc.»

¹⁾ Quintiliani Oratoriae Institutionis lib. I. 7: Nam K quidem in nullis verbis utendum puto.

²⁾ kilo ca prefix în sistemul metric însemnă o mie și provine de la grecescul χίλιοι, în consecință va trebui scris cu **ch**: chilo-gram, chilo-metru. Francesii scriu cu **k**, fiind-că la dênșii lite-rele **ch** aú sunetul de ș (**sch** germ.).

În ce privește duplicarea consonanțelor în limba română, T. Cipariu, acest profund cunoscător al limbei române, în memoriul, ce-l înaintase Societății academice asupra ortografiei, admiteă numai duplicarea lui **n** în cuvintele verbale compuse cu prepozițiunea **în** precum: *înnoiesc*, *innec*, *innod*, *înmulțesc* séu *îmmulțesc*, *ér aiurea nu*, fiind-că toate argumentele, ȳice dēnsul, ce se pot aduce în favórea reduplicațiunii sunt arbitrare, parte trase din alte limbī, fără nici o rațiune séu basă în limba romānescă ¹⁾.

Același principiū general pentru reduplicarea lui **n** l'a adoptat și Academia romānă în sistema ortografică stabilită la 1880—1881.

Avem în acéstă privință o lege vechiă istorică a limbei romāne: că în toate cuvintele compuse cu prepozițiunea **în**, când cuvēntul al doilea începe cu labialele **b** séu **p**, litera **n** din prepozițiunea **în** se preface tot-de-una în **m**. De exemplu: *îmblândí*, *îmbunătățí*, *îmbrăcă*, *împedecá*. BCU Cluj / Central University Library Cluj

În ce privește însă cuvintele compuse cu **în**, când al doilea cuvēnt se începe cu labiala **m**, Academia lasă latitudine a se scrie cu **n** ori cu **m**: *înmormēntare* séu *îmmormēntare*, *înmulțire* séu *îmmulțire*. Este de notat însă, că la autorii romāni se manifestă mai mult tendința de a conservá aici pe **n**, care dá mai multă forță expresiunii: *înmormēntare* în loc de *îmmormēntare*.

În limba poporului însă **n** se preface și aici în **m**, care rostesce: *îmmulțit*, *îmmormēntat*. Același proces de transformațiune al lui **n** în **m** din prepozițiunea **în** a esistat și în limba latină, scriindu-se: *imbonitas*, *imberbis*, *imbuo*, *immensus*, *immortalis*, *impacatus*, *impartio*.

¹⁾ Annalele Societatei academice romāne. Seria I. Tom. I, pag. 98.

«3. Se admite duplicarea lui *s* în puținele cuvinte, în care «pöte servi pentru evitarea confusiunii între două înțelesuri «diferite: *ma s s ä* (la *masse*) și *ma s ä* (la *table*), *ra s s ä* («la *race*) și *ra s ä* (*rasée*), *ca s s ä* (la *caisse*) și *ca s ä* (la «*maison*)».

După cum rezultă din cuvintele «Se admite», această regulă este numai facultativă.

Intru adevăr nu există nici o dificultate pentru înțelesul cuvintelor, nici o necesitate, fie etimologică, fie fonetică, ca se duplicăm vre-o consonantă în casurile aceste, fiind-că afară de *ma s ä*, de *ra s ä*, și de *ca s ä*, limba română mai are și alte cuvinte, cari se pronunță și se scriu în aceeași formă, cu töte că au înțelesuri diferite. De exemplu: *mare* ca substantiv (*mare*) și *mare* ca adiectiv (*magnus*), *cer* (*cerrus*), *cer* séu *ceriü* (*coelum*), *cer* (*quaero*) și altele. Ar trebui așa dar, spre a fi consecinți cu principiul de mai sus, să facem o deosebire în scris și la cuvintele aceste, să duplicăm o consonantă, séu pöte o vocală. Inșă urmând acest mod de scriere, noi am da unor cuvinte românesce o formă necorectă și de multe ori mai aspră de cum se pronunță în realitate. Deosebirea de înțeles între *ma s ä* (la *table*) și *ma s ä* (la *masse*), între *mare* ca substantiv și *mare* ca adiectiv, se pöte ușor cunoște din logica cuvintelor, din cugetările, ce le exprimă autorul.

Latiniü încă scriau *populus* cu înțelesul de popor și *populus* cu înțelesul de plop; ei mai aveaü și alte cuvinte cu forme identice, fără să mai duplice vre-o consonantă.

«4. Deosebirea nuanței de pronunțare a lui *s* cu *z* în «mijlocul și la terminarea cuvintelor nu se însemnează, aflându-se numai în câte-va cuvinte noi primite, și prin urmare «nici *s* nu se duplică în mijlocul cuvintelor, acolo, unde rămâne *s* după natura lui. Vom scrie dar, *ros ä*, *frances ä*, «*sintes ä*, *nasal*, *nasul*, *frumosul*, etc.»

Z ca semn grafic a fost o literă străină în alfabetul latin.

După cum scrie episcopul *Isidor* din *Sevilla*, Romanii împrumutase pe *z* de la Greci. Însă până în timpul lui *August* ei nu se servise de această literă, ci în loc de *z* puneau două *s*.

Noi vom scrie așa dar cu *s*: *aprovisionare*, *avis*, *căsamă*, *estensiune*, *garnisonă*, *isbândă*, *museu*, *musică*, *pozițiune*, *rezervă*, *visită*, *deslegare*, *dispozițiune*, precum și toate cele compuse cu *des* și *dis*, de ore-ce toate aceste cuvinte au un *s* er nu *z* originar ¹⁾.

Academia mărginesce, după cum vedem, această regulă de ortografie numai la nuanța de pronunțare a lui *s* ca *z* în mijlocul și la terminarea cuvintelor.

Se prezintă însă cestiunea, cum se scriem atunci, când deosebirea nuanței de pronunțare a lui *s* ca *z* există la începutul cuvintelor.

În această privință vom reproduce aici cuvintele eruditului *Petru Maior*.

Dânsul scrie *BCU Cluj / Central University Library Cluj*

«Păzeste-te însă să scrii cu *z* de câte ori se aude în «pronunță sunetul *z*, fiind-că *s* înainte de *b*, *d*, *g*, *l*, *m*, *n*, «*r*, *v*, se pronunță ca *z*, și vei face un păcat mare în contra «ortografiei, dacă în loc de *s* vei usurpa pe *z*, d. e.: *sbóra* «(volat), *sdrăntos* (lacer), *sgură* (scoria), *deslegat* «(solutus), *pismă* (invidia), *desnodat* (enodatus), *desrădăcinat* (eradicatus), *svântat* (exiccatus), cari «nici într'un cas nu sunt de a se scrie *zbóra*, *zгурă*, «după cum de comun scriu ast-fel aceia, cari nu cunosc «regulele ortografiei. Tot ast-fel pronunță și scriu Italianii «litera *s* înainte de consoantele amintite mai sus, d. e.

¹⁾ *Isidori Etymologiarum lib. I. c. 4. 15: A Graecis autem literas duas mutuavit Latinitas, y et z propter nomina scilicet Graeca, et hae apud Romanos usque ad Augusti tempus non scribebantur, sed pro z duas s ponebant, ut hilarissat; pro y vero i scribebant.*

«sbaglio, sdegnò, sgomentare, slegare etc.»¹⁾

«5. Consonanta dublă **x**, păstrată în alfabetul latin din «vechiul alfabet campan, o putem primi și noi ca o înlesnire grafică pentru împreunarea lui **e** și **s** în neologisme și în «nume proprii: *xilografică, lexicon, Xenocrat, Alexandru.*

«Se lasă însă latitudine a se scrie *expedițiune* și *expedițiune*, *esemplu* și *exemplu*, după cum vrea să pronunțe scriitorul.»

Sunetul **x**, seû combinarea consonantelor **es** și **gs**, nu există în limba română.²⁾

Petru Maior scrie:

«In ce privesce litera **x**, acésta de și se află în cărțile «bisericesci, cele traduse din grecesce și tipărite cu litere «cirilice, însă ea nu este o literă românescă, ci în locul ei «Românii se folosesc în pronunță și în scris de litera **s**. «De exemplu: *Sandu* (Alexander), *eșire* (exire), *frasin* («(fraxinus). De altmintrele acésta literă atât de mult se o- «pune naturei limbei române, în cât tinerii români, ce în- «vétă limba latină, numai cu mare greutate se pot deprinde «să o pronunțe. Din care cauză noi am și eliminat cu to- «tul acésta literă din numărul literelor».

În limba latină litera **x** încă s'a introdus numai târziu, din care cauză ea s'a adaus la finele alfabetului. Quintilian scrie: «cea din urmă literă a noastră este **x**, de care «ne-am fi putut lipsi, dacă nu am fi căutat'o anume»³⁾.

Intru adevăr noi aflăm în limba latină mai multe urme

¹⁾ *Lexicon valachico-latino-hungarico-germanicum*. Budaë, 1825, pag. 48.

²⁾ **x** din cuvintele latine a trecut în limba română de regulă în **s**, d. e. *osie* (axis), *diși* (dixi), *duși* (dixi), *spun* (expono), seû în **ps**, d. e. *copsă* (coxa), *supse* (suxit).

³⁾ *Quintilliani Oratoriae Institutionis lib. I. 4: nostrarum ultima X, qua tamen carere potuimus, si non quaesissemus.*

în cari s'a păstrat până târziu **s** în loc de **x**, cum sunt: sestans și sextans, mistura și mixtura, sestilis și sextilis, Sestius și Sextius, Esquiliae și Exquiliae. O probă, că în timpurile mai vechi Latiniî întrebuințau pe **s** în locul lui **x**.

În principiu nici Academia nu recunoște literei **x** o valoare ortografică și o admite numai facultativ, «ca o înlesnire grafică pentru împreunarea lui **e** și **s**» (adecă ca un semn stenografic) pentru neologisme și în numele proprii.

În ce privește însă cuvintele compuse cu **ex**, Academia lasă latitudine de a se scrie: expedițiune și espedițiune, exemplu și esemplu, cu **x** său cu **s**, după cum vrea să pronunțe scriitorul.

Ne întrebăm însă, care din aceste două forme, cu **ex** său cu **es**, este mai corectă, și care este mai de preferit în vorbire și în scriere. Orientarea în această privință nu e dificilă. Să nu perdem din vedere, că **x** este combinațiune aspră de consonante (**es** său **gs**), cu totul contrară spiritului celui dulce al limbei române. Nu există un singur cuvânt, în care poporul român să aibă sunetul **x**. Din cele două forme facultative, este de preferit scrierea cu **s** în loc de **x**. De exemplu: esamen, espedițiune, escursiune, estras, espozițiune, esprimare, exterior, etc. ¹⁾ Italienii încă nu se folosesc de această literă. În loc de **x**, ei scriu doi **s**, său unul singur: esame, espedizione, esempio și esempio, etc.»

«6. Sonul **ж** se va scrie tot-de-una cu **j**.»

În limba latină consonanta **j** era tot-de-una urmată de o vocală.

Vom scrie așa dar: jale, jurământ, judecată, etc.

Când însă la începutul cuvintelor, după sunetul **j**, cum

¹⁾ Cuvintele text, context, fix, sufix, prefix, fixă, flux, reflux, taxă, se vor pute considera ca neologisme neasimilate.

se aude în vorbire, urmăzează o consonantă, atunci avem numai o simplă nuanță a lui ș, și va fi mai corect a se scrie cu ș: De exemplu: șder, șghiab (ital. scabbiato) în loc de jder, jghiab, etc.

«7. Sonurile *ч* și *ц* se vor scrie cu *c* și *g* înainte de *o* și *i* și cu *ci* și *gi* înaintea celorlalte vocale. Când însă literele *c* și *g* au să sune *к* și *г* înaintea vocalelor *o* și *i*, se vor scrie cu *ch* și *gh*.

«Vom scrie dar: *cine, ginere, cêpă, gênă, ciaslov, ciocârliă, ciută, giam, Giurgiu, cheie, unchiu, ghem, ghindă, etc.*»

Avem aici o vechiă regulă ortografică a limbei române, introdusă încă de Șincai la a. 1804¹⁾, și care a fost adoptată și de Societatea academică română în a. 1867.

În limba română nu numai vocalele dar și consonantele au diferite modulațiuni. Nu trebuie așa dar să se confunde *gi* cu *j* din terminațiunea unor cuvinte noue, cum sunt: colegiu, cortegiū, avantajiu, manegiū și altele, pe cari dacă le întrebuițăm, va trebui să le scriem cu *gi*, (giū), ér nu cu *j*: colej, cortej, etc.

«8. Sonurile *ш* și *ц* se vor scrie tot-de-una cu *ș* și *ț*, adecă *s* și *t* însemnate cu sedilă francesă.

«Pentru sonul *з* se admit două scrieri. Acolo unde flexiunea română i-l arată ca provenind dintr'un *d*, se va scrie cu *đ*; asemenea acolo unde se arată *d*, fie și din cuvintele primite în limba română ca neologisme; în celelalte cazuri se va scrie cu *z*.

«De exemplu: *cređi, verđi, đeu, đioa; însă: zimbesc, zălog, lucrez, botezat.*»

Înlocuirea sunetelor *ш*, *ц* și *з* cu literile *ș*, *ț*, *đ* subsemnate cu sedile, a fost introdusă în ortografia română încă

¹⁾ Epistola Georgii de Sinkai ad spect. et clariss. virum Ioannem de Lipszky, Budae, 1804, pag. 8: In casu, quo scribendum esset *кѣ, кн, vel гѣ, гн*, scribatur *che, chi* et *ghe, ghi* more Italarum.

de Petru Maior în Lexiconul publicat la Buda în a. 1825 ¹⁾. Dênsul scriá: a uđi, méđia-đi, Đeu, țéra, șed, șepte, etc.

Din punct de vedere al ortografiei și al gramaticiei, sunetul ș, nu forméză o literă deosebită alfabetică, ci este numai o simplă nuanță a lui s, care de regulă, când urméză după dênsa un i, séu un e cu i latent, un ce, ci, orí un te, ti, se pronunță ca ș. De exemplu: ascuns, ascunși, șed, în loc de sied (lat. sedeo), românesc, românesci, scire, aștern (ad-sterno), șterg (ex-tergeo), ușă (ostia), veșmênt, în loc de vestimênt (vestimentum), lăudașî (laudasti), điseșî (dixisti).

Italienii încă aú sunetul acesta, pe care însă dênșii î-l scriú cu se. D. e.: uscire, rom. eșire.

De altmintrelea întrebuițarea lui ș cu sedilă este numai o simplă ușurare pentru cei, cari învétă să citescă.

Pentru toți cei alalți sedila este de prisos, și am puté într'o sistemă ortografică întemeiată pe regulile gramaticale să ne lipsim de acéstă formă neestetică, înlocuind pe ș cu simplu s ²⁾.

¹⁾ Lexicon valachico-latino-hungarico-germanicum. Budaë, 1825, p. 103: Đ, đ sicut Latinorum z, ac Cyrillicum З. Ș, ș sicut Hungaricum s, Germanicum seh, Cyrillicum ш, et Italicum s ante ce, ci. Ț, ț sicut Latinorum t ante i sequente post i vocali, et sicut Hungaricum tz, Germanicum ž, ac Cyrillicum у.

²⁾ Cestiunea, dacă literele đ, t, s, sunt a se scrie în anumite casuri cu sedile, orí nu, se desbătuse și în sinul Societății academice la anul 1869. Noi reproducem aici urmatoriul estras din discuțiunile urmate în acéstă priviță, precum și rezoluțiunea, ce s'a votat:

«Urméză desbaterea asupra proiectului comisunií . . . Obiectul «discuțiunii este: dacă să se admită măcar în mod provisorii cedilele la literele đ, t, s, când aceste aú sunetul accidentale de đ, ț, ș. D-l Heliade din punctul de vedere al derivațiunii și al clasicului nu este pentru admiterea cedilelor, de o cam dată, însă ar vré a le lepădá numai la finalele substantivelor, adevetivelor și verbelor, când đ, t, s, sunt urmate de i, în tóte cele-l'alte locuri le-ar

Vom urmă însă modul de scriere al Academiei și vom conserva pe ș, până când cu timpul vom ajunge cu toții la convingerea, că semnele prea multe puse de-asupra și de de suptul literelor latine dau nu numai un aspect neestetic, dar tot-o-dată și neromanic ortografiei noastre.

În limba română litera t, urmând un i, se u un e cu i latent, capătă sunetul de u (t). D. e.: ție (tibi), avut, avuți, avuție, țéră în loc de tiéră (terra), țermure (terminus).

Sunetul z, în limba română este numai o alterațiune a lui d, sub influența retroactivă a lui i și e.

Latini ceii vechi încă nu avuse pe z. Autorii romani introduseră această literă numai în timpul lui August, împrumutând-o pentru sunetul de dz, se u s ¹⁾.

«La Români», scrie Petru Maior, «sunetul z, se reduce

BCU Cluj / Central University Library Cluj

«mai conservă încă pentru a evita confuziunea în pronunțiațiune; cu «tôte aceste va votă cu majoritatea pentru suprimarea lor. . . .
 «D-l Massimu nu admite cedilele, pentru că sunt contra geniului,
 «contra rațiunii limbei române, și cari de altmintrelea nu ar
 «ajută întru nimica regulării fonetismului, dară ar încurcă derivațiune
 «și etimologismul . . . D-l Sion admite în totul reflexiunile și
 «logica inesorabilă a d-lui Massimu. Nu este partisan călduros al
 «semnelor și se cedile . . . Cu toate aceste se preocupă de idea, că
 «lipsa unor asemenea semne ar aduce o mare greutate și confuziune
 «în sistema învățământului primariu, considerațiune demnă
 «de a atrage atențiunea unui corp doct ca Societatea academică . . .
 «D-l Babesiu susține părerea d-lui Heliade pentru admiterea cedile
 «lelor în casurile de necesitate . . . D-l Hodosiu, Romanu,
 «Ionescu, Caragiani și Barițiu vorbesc contra admitterii cedile
 «lelor . . . Discuțiunea se încheie . . . D-l Laurianu dice, că
 «în cât pentru D-lui nu află cedilele de trebuință, a fost însă preocupat
 «pentru publicul cetitoriu . . . Se face apelul nominal . . .
 «Președintele anunță suprimarea cedilelor la d, t, s, cu 10
 «contra 2 voturi (Annalele Societății academice. Seria I. Tom. I. 1867,
 p. 242—246).

¹⁾ A se vedé mai sus punctul 4.

«tot-de-una la **s**, séu la **đ** subnotat, de óre-ce sunetul «acesta din cuvintele românesce î-l aflăm în limba latină «scris tot-de-una séu cu **s**, séu cu **đ**. Aşa d. e.: s ̄er u (pronunţă z ̄eru) Latiniî điceaũ ser u m, đic ere (pronunţă zi-«cere) la Latiniî đic ere. Stând ast-fel lucrurile, orî-cine póte «vedé, că litera **z**, se póte eliminá, şi cu timpul va trebui să «se elimineze din ortografia română, fiind-că în limba română nu există nici un cuvânt, pe care Latiniî să-l fi es-«primat cu **z**, ér în cuvintele grecesci d ̄ensii întrebuintaũ «pentru **z**, séu pe **s**, séu pe **đ**» ¹⁾.

După regulele ortografice stabilite de Academia română, sunetul **z** se va scrie cu **đ**;

a) când el derivă din **đ**, în marginile etimologiei române, D. e.: v ̄en đ a re (v ̄end), cre đ ̄em ̄ent (cred);

b) unde sunetul **z** se arată a fi din **đ**, fie în cuvinte de origine latină, cum sunt: đ e ũ (deus), đ i (dies), đ ic (dico) đ e ce (decem), ra đ ̄ă (radius), fie în neologisme, d. e.: đ i a ri ũ, đ i a rist (de la đ i).

Preţuind limba română ca cel mai scump tesaur, ce ne-a rămas de la strămoşi, va trebui tot ast-fel să preţuim şi să respectăm în scriere legile ei istorice, şi să facem cât mai puţină întrebuintare de o literă, care nu aparţine sistemii latine, care ne este cu totul superfluă, mai ales când avem pentru acelaşi sunet şi litera **đ**.

«9. ¶ se scrie cu **sc**, unde vre-o formă flexionară română arată un **sc**, din care a provenit: c u n o s c ̄ i, p e s c e, r o-«m ̄ a n e s c ̄ i; asemenea şi în cuvântul a s c i cu derivatele lui, «s c i i n ̄ ă, c u n o s c i n ̄ ă, etc. Se scrie însă Ştefan, şte-«g a r, a şte p t».

¹⁾ Lexicon valachico-latino-hungarico-germanicum. Budaë, 1825, pag. 41. — Tot ast-fel Cipariu admite pe **z** numai pentru cuvintele românesce de origine grecescă şi pentru cuvintele străine (Gramatica limbei române, Bucuresci, 1869, p. 146).

În această privință Petru Maior scrie:

«În limba română s înainte de silabele **ce**, **ci**, se pronunță «cu un sunet mai vîrtos. D. e. **esci** (es), **pesce** (piscis) «ital. **pesce**. În ortografia română cu cirile se scrie în casurile «aceste, cu **ц**, o literă, pe care Românii s'aŭ îndatinat s'o «pronunțe ca **црѣ**... Însă pe lângă tótă pronunțarea acésta, va «trebuí ca în ortografia română cu litere latine, să o scriem «cu **see**, **sci**, după cum aŭ scris tot-de-una Latinii. Eŭ sunt «de părere, că acésta pronunțare aŭ adus'o aici «strămoșii Românilor din Italia, și că forméză «una din proprietățile limbei vechi romane, divisate apoi în «diferite dialecte» ¹⁾.

Este însă de lipsă să rectificăm aici o mică eróre a lui Petru Maior. Poporul român nu pronunță pe **ц** din alfabetul cirilic ca un **șt** dur, ci tot-de-una sub o formă mai dulce, mai apropiată de **see**, **sci**.

Cu deosebire nu trebuie să pierdem din vedere regula ortografică relativă la **se**, când vom scrie numirile topografice formate din patronimicele terminate în **escu**, cum sunt: **Albulesci**, **Buzesci**, **Bărbătesci**, **Bucuresci**, **Petresci**, **Românesci**, **Stănesci**, **Stroiesci**, **Vladimiresci** etc.

Se presintă acum o a doua cestiune conexă: cum vom scrie cuvintele, și numirile topografice, ce se termină în **isce**: **branisce**, **cânepisce**, **porumbisce**, **mirisce**, **făurisce**, **sălisce**, **orî silisce**, **Grădisce**, **Lovisce**, **Têrgovisce**?

În acest cas va trebui să urmăm legile analogiei.

Analogia, ȕice Quintilian, consistă în a reduce cestiunile dubioase, la óre-carí lucrurî asemenate, carí nu sunt dubioase și ast-fel a probá lucrurile nesigure prin sigure.

Forme analoge avem în numirile de localităȕi ale Mesiei

¹⁾ Lexicon valachico-latino-hungarico-germanicum. Budaë, 1825, p. 40.

inferioare din epoca romană: *Transmarisca*, *Securisca*, și în orașele numite astăzi *Gradisca*, unul lângă Goriția, altele în Slavonia și Bosnia.

«10. Să se însemneze sunetul **z** cu semnul \cup , iar sunetul **î** «cu semnul \wedge de-asupra vocalei originare din care a provenit».

Representarea vocalelor obscure **z** și **ж** cu ajutorii alfabetului latin este una din cele mai grele, dar tot odată cele mai importante cestiuni ale ortografiei române. Dela literele, prin cari noi vom exprima în scrierea noastră, aceste sunete, și cari de altmintrelea se repetă aproape în fie-care cuvânt, depinde, mai mult ori mai puțin, fisionomia latină a limbei române.

În discuțiunile urmate în sînul Academiei române, cu privire la reprezentarea acestor sunete prin literele latine, se făcuse următoarele două propuneri:

Prima propunere era:

«**z** și **î** se vor însemna cu \cup și \wedge , puse de-asupra vocalelor, din cari se constată, că au provenit în lăuntru etimologiei române și a neologismelor. În cele-lalte «casuri însă **z** se va exprima numai prin **ă**, **ér** **î** numai prin **î** cu circumflex: **î**» (Quintescu, Melchisedecă).

Acastă propunere, după cum vedem, elimină cu totul etimologia sunetelor obscure din limba latină.

În consecință, ar trebui, ca după această propunere să scriem: **cînd** (când), **cînt** (cânt), **cîmp** (câmp), **pîne** ori **pîine** (pâne), **mîne** ori **mîine** (mâne), de óre-ce în cuvintele acestea și în altele de această natură, vocala primitivă nu se pôte cunoște cu certitudine de cât din limba latină, **ér** etimologia cuvintelor românesci din limba latină era esclusă.

A doua propunere cu privire la sunetele obscure **z** și **ж** era formulată ast-fel:

«Propunem, ca sunetele **î** și **z** să se însemneze cu vocalele originale de asupra cărora se va pune semnul scur-

«tării (◡) pentru **z**, ér circumflexul (ˆ) pentru sunetul **î**». (Odobescu, Caragiani ș. a.)

În principiu, această propunere diferiá fôrte mult de cea precedentă; ea cereá într'un mod absolut, ca sunetele **z** și **ж** să fie reprezentate cu vocalele originale, fie că acele se pot cunósce din limba română, fie din limba latină, orî din limbile romanice surorî.

Merită să cunóschem cel puțin în estras discuțiunile urmate în sínul Academiei asupra acestor doué propunerî.

«D-l Ștefănescu», ne spun Analele Academiei române, «combate ultima propunere, de óre-ce readuce necesitatea «pentru scriitorî de a cunósce limba latină... D-l Quintescu «vorbesce în același sens. D-l Maiorescu: nu-î convine să «scrie cînd cu **î**, precum se va scrie după propunerea «Quintescu. Vocala originală o putem aflá nu numai de cât «în limba latină, ci în orî-ce altă limbă neolatină, q u a n d «în francesă, q u a n d o în italiană. Fonetist d-nialuí, însá fără «a rěsturná principîi stabilite, nu admite enormitáti ca scrierea «luî cînd cu **î**. Póte că acesta este o deprindere psichologică, dar se supune acestor deprinderî. Frațiî Grimm aú «cercat să facă a se scrie limba germană cu litere latine «și substantivele cu litere micî, dar s'a opus deprinderea «psihologică a Germanilor și proiectul fraților Grimm n'a «isbutit. Tot așa când e vorba de limba románescă nu póte «eși din direcțiunea románitátiî moderne... Discuțiunea se «închide. Se votéză propunerea Odobescu (a doua) cu mare «majoritate» ¹⁾.

Academia respinse așa dar propunerea, care în fond eliminând etimologia cuvintelor din limba latină, întroduceá pe un **î n e r a ț i o n a l**, și admise propunerea, după care sunetele derivate **z** și **ж** vor trebui să fie scrise cu vocala originară, fie din limba română, fie din limba latină, orî din o limbă óre-care neolatină.

¹⁾ Analele Acad. rom. Seria II, Sect. I, Tom. III, 219, 229.

Având așa dar în vedere regula ortografică de mai sus, precum și legile istorice ale limbei române, rezultă:

Pentru sunetul întunecat **x** vocalele originale sunt **a**, **e** și **o**, pe cari le putem cunoște seú în marginile etimologiei române, d. e. **c e t ă ț i** (cetate), **m ă r i r e** (mare), **t ă r i e** (tare), **v ă d** (a vedé), seú ținând seú de forma cuvintelor în limba latină ori în limbele romanice, d. e. **p ă r i n t e** (parens), **p ă c a t** (peccatum), **m ă s u r ă** (mensura) etc.¹⁾

Pentru sunetul mai întunecat **ж** vocalele originale sunt trei **a**, **e** și **i**. Vom scrie așa dar pe **ж** cu **â**, **ê** și **î**, când derivă din una din aceste vocale în sfera etimologiei române. D. e. **l ă u d ă n d** (a laudá), **a v ă n d** (a avé), **b ă t ă n d** (a bate), **a u đ i n d** (a auđi²⁾).

Vom face însă o excepțiune de la această regulă.

Acolo unde vocala obscură **ж** provine din **e** precedat de guturalele **c** și **g**, spre a evita pronunțarea acestora ca **ce** și **ge**, vom scrie vocala întunecată cu **â**, d. e. făcând (nu făcând), **a l e g ă n d** (nu alegând³⁾).

Cuvintele cu terminațiunea în **жHT** seú **жжHT** se vor scrie tot-de-una cu **ê**, de óre-ce vocala obscură provine aici din **e**. D. e. **j u r ă m ă n t** (juramentum), **m o r m ă n t** (monumentum), **p ă m ă n t** (pavimentum), **c u v ă n t** (conventus⁴⁾).

¹⁾ Un **ă** derivat din **o** avem în cuvintele **m ă n ă s t i r e** (monasterium), **f ă r ă** (foris), **r ă t u n d**, cum se pronunță în unele locuri (rotundus). Pentru cuvântul **l ă c u s t ă** avem în limba latină două forme, **locusta** și **lucusta**. La Spanioli **l a n g o s t a**. Oscilarea între **o** și **u** arată, că Latiniî încă aveau aici un sunet întunecat.

²⁾ Șincai, în Gramatica dela 1805, fú cel de întâiú, care recunoscu necesitatea ca sunetul **ж** să fie exprimat în ortografiă cu litere latine după legile etimologice prin **â**, **ê** și **î**: **â** vero accentu circumflexo, item **ê** et **î** cum eodem accentu circumflexo ut **ж** valachicum (Elementa linguae valachicae, Budae, 1805. p. 10).

³⁾ Cf. Analele Acad. rom. Seria II. Secț. I. Tom XVII, pag. 256.

⁴⁾ Tot ast-fel era și propunerea comisiunii ortografice din anul 1876

Când însă cu ajutoriul etimologiei în sfera limbei române nu putem afla, care este vocala originală pentru sunetul *ж*, atunci vom căută rădăcina cuvântului în limba latină, ori în limbele neolatine. Vom scrie ast-fel: *ânger* (angelus), *ântâiü* (antaneus), *blând* (blandus), *cântec* (canticus), *frâng* (frango), *însu* (ipse), *Român* (Romanus), *sfânt* (sanctus), *string* (stringo), *rîü* (rivus), *rîpă* (ripa), *vânt* (ventus ¹).

Va trebui așa dar, în ce privesce scrierea vocalelor întunecate, să fim cu multă considerațiune la legile derivațiunii, ca să nu dăm cuvintelor române altă formă în scris, de cât aceea, ce este propriă naturei lor.

Dacă noi însă vom delătură acest principiu fundamental al limbei române scrise și vom representă vocalele obscure prin alte litere de cât acele, ce-î convin după legile etimologiei, atunci vom aruncă un noü întunec asupra limbei române, de care am cercat să scăpăm desfăcându-ne de caracterele cirilice.

Admitem, că aceste regule pentru vocalele obscure se vor păré dificile unora. Însă ori cât de dificile vor fi, noi nu vom puté nicî o-dată sacrifică caracterul general al limbei poporului român, numaî simplu pentru a înlesni cetirea și scrierea acelora, cari nu aü pregătirile necesare. Fie-care este liber să scrie pentru sine cum i place, însă aceia, cari publică studii, tipografiile, cari impriméză cărți, vor trebui să urmeze o-dată legile ortografice ale limbei române.

Scriind alt-fel cuvintele românesci, ele î-și perd adevê-

(Annal. Soc. acad. Seria I. Tom. I. p. 77). În anul 1874 Secțiunea literară luase decisiunea de a se scrie: *vînt*, *vîndare*, *învețămînt*, *creșemînt*, însă asupra acestei cestiuni Academia nu s'a pronunțat. (Cf. Analele, Seria II. Secț. I. Tom. XVII p. 256—257 și 122 seqq.)

¹) Există unele casuri, însă puține, în cari vocala originală pentru *ж* este *o* și *u*. D. e. *fântână* (fontana), *gût* (guttur), *sûm* (sum), *sûnt* (sunt).

ratul lor caracter; puritatea și frumsețea lor se întunecă și limba scrisă devine mai greu de înțeles de cât limba vorbită ¹⁾).

Limba română este întogmai ca un rîu, care derivă din vechia limbă a poporului latin, și nu ne este permis să secăm fântânile acestui rîu și să creiăm alte fântâni imaginare, scriind: cînd, cîmp, pîine, blind, Rumîn, izolând prin aceste desfigurări, limba română, seú făcând'o necomunicabilă pentru celelalte națiuni europene.

Forma este și va rămâne tot-de-una în ortografia română un argument de mare considerațiune.

Destinațiunea ortografiei nu este de a face pe cine-va să pótă citi limba română, dar ca s'o înțelegă.

Cât de mult țineau la fisionomia latină a cuvintelor erudiții Petru Maior și Timoteiú Cipariu vedem din următoarele cuvinte ale lor.

Petru Maior scrie:

«Drept, că până vor scrie Româniî cu litere Cirilicescî, «care le întrebuințeză Sêrbii și Rușii și care cu acea viclenie sunt băgate între Români, ca cu tot să se stingă «limba română, nicî o-dată, nu vor fi vederóse cuvintele «latine în limba română: cu atâta funingine aú acoperit «boerésca lor față și ca într'o négră capsă fără speranță

¹⁾ Asupra cestiunii, cum să se scrie sunetele obscure *z* și *ж*, aú urmat după anul 1881 mai multe discuțiuni, atât în Secțiunea literară, cât și în sesiunile generale ale Academiei, însă fără a se luá o decisiune definitivă (Cf. Analele Acad. rom. Secțiunea II, Tom. VI, 63; XVII, 123. 142. 256). — În această privință merită să amintim aici cuvintele rostite de d-l I. Negruzzi, ce le aflăm consemnate în procesul-verbal al Secțiunii literare de la 18 Nov. 1894: «D-l Negruzzi observă, că cel puțin cestiunea vocalelor obscure *z* și *ж* să nu se pună din nou la ordinea zilei, că-cî este grea și ar provoca prea mari desbateri. Ar fi mai bine adaogă d-sa, ca deslegarea definitivă a vocalelor întunecate să se lase generațiunii viitoare (Analele Acad. rom. Seria II. Sect. II. Tom. XVII, p. 250).

«de scăpare amar le țin închise! De câte ori mi s'au în-
 «têmplat mie, de indoindu-mă de vre-un cuvânt, ore La-
 «tinesc este; cât l'am scris cu slove seú litere Latine în-
 «dată cu strălucire i se vădu Latina lui față, și părea că
 «rîde asupra mea de bucurie, că l'am scăpat din sclavie,
 «și de calicele Cirilicesci petece!»¹⁾

În aceeași formă se exprimă Cipariu:

«Până ce scriam cu litere ciriliane limba românească era
 «acoperită sub ele, așa cât în afară nu avea față de limbă
 «română-latină, ci de limbă slavică... Însă acum după ce în-
 «cepem să scriem cu litere latine, vëlul, ce acoperia fața
 «limbei românești cădu de o-dată de pre ea, precum cade
 «vëlul mireselor orientale în ziua nunții dinaintea ochilor
 «bărbaților seî»... Natura limbei românești e romană-
 «latină, ea e limba unei națiuni romane-latine...
 «De aceea și costumul ei nu pôte să fiă de cât roman-la-
 «tin, — croit după costumul limbelor romane»²⁾.

Latinii încă nu aveau litere corespunzătoare pentru tóte
 sunetele limbei; ei încă erau siliți să scrie în o formă și
 să pronunțe în altă formă. Ast-fel litera a, după cum ne
 spune gramaticul Priscian, avea în limba latină mai mult
 de deuce sunete³⁾.

Er Quintilian scrie:

«Este sigur, că există un sunet intermediar între u și i,
 «fiind-că noi nu pronunțăm optimum ca opimum, ér în
 «cuvântul here nu se aude deplin nici e nici i... Ce să dîcem
 «despre cuvintele vortices și vorsus și alte cuvinte
 «asemenea acestora, în cari, după cum se spune, Scipio
 «Africanul a fost cel de ântâiu, care a schimbat pe o în e?

¹⁾ Lexicon valachico-latino-hungarico-germanicum. Budae, 1825, p. 72.

²⁾ Archivu pentru istoria si filologia. An. 1867, p. 8.

³⁾ Prisciani Grammaticae Institutionum grammaticarum lib. I. 3.

«Ce să ȳicem despre cuvintele, cari se scriu altmintrelea «de cum se pronunță» ? ¹⁾).

În fine în limba italiană încă există o mulțime infinită de sunete închise, deschise, mixte, indefinite, cari pun pe filologi la îndoielă, că la ce grupă de vocale orî consonante aparțin. Însă aceste variațiuni rămân neînsemnate în modul de scriere al limbei italiene, spre a nu întunecă forma și înțelesul cuvintelor.

«11. În vorbele flexibile să se conserve u final cu semnul «scurtării, acolo unde se aude pe jumătate, sau nu se aude de loc, d. e. omă, bună, lucrulă, plecă, facă, fiă».

Acastă regulă a fost modificată în sesiunea anului 1895 primindu-se părerea Comisiunii ortografice:

«*ŭ scurt se va elimina în toate casurile, unde nu se aude. «Vom scrie dar: om, bun, vedeam, lucrăm».* (Analele Acad. rom. Vol. XVII. Secț. II, p. 183. Vol. XVI, Secț. II, p. 278. Vol. II, Secț. II, p. 420)

Scrierea lui u final, cu séu fără semnul scurtării, a format caracterul distinctiv al ortografiei române cu litere latine de la a. 1825 până la a. 1880.

Încă cei de întâiu literați români, cari se ocupară cu legile gramaticale ale limbei române, simțiră necesitatea ca să adauge un u final la cuvintele flexibile terminate în consonante, pe care Româniî din Dacia Aureliană l'au păstrat, dar care în limba noastră nu se mai aude, de cât numai când i se adauge articolul definit séu pronumele. D. e. domnă, domnul, vedă, vedute.

În această privință Petru Maior scrie:

«Sfîrșindu-se toate cuvintele linbei Latină poporană în «vocale, învățaii Latinilor, au începutu, urmând Grecilor, «a adauge la capetul unelor cuvinte consonante. Funda-

¹⁾ Quintilliani Orat. Instit. lib. I. c. 4 și 7: Quid? quae scribuntur aliter, quam enunciantur?

«mentul meu de a crede că toate cuvintele mai de mult
 «ale limbei Latine se sfârșia în vocale, este, că nu numai
 «în limba Italiană, ci și în limba Română... toate cuvên-
 «tele astăzi se sfârșesc în vocale... La Români,
 «dic, cei din Dacia lui Aurelianus până astăzi toate cuvîn-
 «tele se sfârșesc în vocală, ca și la Italiani;  ră la cei
 «din Dacia lui Traianu de multe ori se lasă afară vocala
 «u cea din sfirsitu, drept aceea multe cuvinte la acesti
 «se sfirsesc in consonantă. Totuși mosii Românilor puseră
 «în scriptură lângă o consonantă ca acesta Cirilicescul, ѱ,
 «care nu are nice un sonu, spre semnu, că acest loc
 «e a vocalei u ¹⁾. Ma, un cuvânt ca acestu, de se
 «va împreuna cu artichu definitu, s u cu altă părticică,
 «aceeași vocală se aduce înapoi la locul ei, pentru esem-
 «plu: Român, Rom nulu; Grec, Greculu; d nd d n-
 «dune; rug nd, rug ndute.» ²⁾

Aceeași sistemă ortografică cu u final a urmat-o și Ci-
 pari u, ale cărui studii asupra limbei a  format o adev -
 rată epocă în literatura română.

Societatea academică adoptase și sancționase în a. 1867
 acest mod de scriere.

Étă cum se exprimă învățatul G. Munteanu în sesiunea
 generală a societății academice dela 1867 cu privire la ne-
 cesitatea lui u final în ortografia română:

«A  început unii a l p d  pe u scurt s u finale, dar nu
 «se vede nici o rațiune de gramatică — p te e c o n o m i a —
 «ce ar puté motiv  și scus  acesta înnoitur  în scriere.
 «Noi să-l conservăm anume în declinațiune și conjugare.
 «Că-că  nt i  u scurt este o necesitate gramaticală; fără u

¹⁾ În codicele Voronețian scris între anii 1505—1525 ne a-
 pare aprópe peste tot locul u final întreg, d. e.: argintu sau aur u
 sau veșmente nece de la urulu (unulu) namu jeluitu.

²⁾ Lexicon valachico-latino-hungarico-germanicum.
 Budaë, 1825, p. 81—82.

«nu se pot clasificá numele la gen de pre (după) termina-
«țiune, nu se pot distinge formele de conjugare. Apoi cine
«lăpădă pe **u** scurt, ar trebui ca să fie consecinte, să lăpede
«și pe **i** ¹⁾, ceea ce dacă ar face, am face imposibilă decli-
«narea numelui și conjugarea verbului» ²⁾).

În același sens se exprimă Cipariu:

Este óre iertat -- ȃce dînsul — «a luá în literatură de
«principiu și economia literelor, judece, care cum
«i place — noi ȃcicem că **u** finale, stá în atare legătură cu
«**i** finale, și corelațiunea lor e atát de mare, cât amêndoi
«caută să sté, aú să cađă; și dacă economia, cere să lă-
«pădăm pe **u** finale, nu mai avem caúsă de a reținé și pe
«**i** finale. În fine dacă economia e un motiv atát de pu-
«tinte pentru lăpădarea unei litere, nu vėd causa pentru
«ce să nu lăpădăm séu vocalele tóte ca orientalií, séu încă
«și consonanții, și să adoptăm stenografia» ³⁾).

În sesiunea generală de la 1881, Academia luând în dis-
cuțiune noul proiect de ortografă decise să se conserveze
în scriere **u** final, cu semnul scurtării, în cuvintele flexibile
(substantive, adiective, pronume, numerale, verbe), acolo
unde se aude pe jumătate, séu nu se aude de loc.

Însă după trei ani, la 1884 Academia reveni de nouă a-
supra lui **u** final. După multe și îndelungate debateri, în
fine la a. 1895 se luă decisiunea de a se eliminá **u** final
din scriere în tóte casurile, unde nu se aude.

Însă e de lipsă să constatăm aici, că există unele casuri,
unde se presintă o necesitate absolută pentru conservarea
lui **u** final în scriere, cu tóte că nu se aude, anume în cu-
vintele, unde acest **u** final, séu mut, e precedat de un **i**

¹⁾ A se avé în vedere spre esemplu forma: binefăcător (bine-
făcătorii).

²⁾ Annalele Societatei academice romane, Seria I. Tom. I,
pag. 42—43.

³⁾ Archivu pentru istoria și filologia. An. 1867 p. 7.

scurt, cum sunt: ăntăiū, unghiū, gălbuiū. Tot ast-fel scrie și Academia. În Dicționarul limbii române, elaborat de unul din membrii Academiei, aflăm de asemenea o lungă serie de cuvinte cu **u** scurt, de și nu se aude, cum sunt: Bahlūiu, bālcīu, būlcīu, bacīu, bādāiu etc. Avem așa dar aici un **u** final, care de și nu se pronunță, însă scrierea sa este imperios cerută, ca să putem distinge numărul singular de numărul plural al declinațiunii, genul și înțelesul cuvintelor.

În consecință va trebui să scriem cu **u** scurt, final, în toate cuvintele, cari au în terminațiunea lor o silabă vocalică cu **i** scurt. Vom scrie așa dar: raiū, traiū, paiū, copaciū, petroiū, resboiū etc.

Eliminarea lui **u** final din ortografia română atrase după sine, după cum preveduse Munteanu și Cipariu și eliminarea lui **i** scurt din cuvintele, ce au terminațiunea în ariū, eriū, (iriū) și oriū. Ast-fel noi scriem astă-dî altar, grānar, mister, minister, ajutor, binefăcător, călător, învățător, judecător, legiuitor, mântuitor.

Academia, ce e drept, nu a luat nici o decisiune în această privință, însă o-dată eliminând pe **u** final în toate cazurile, unde nu se aude, era o necesitate să escludem și pe **i** din finalele ariū, eriū, oriū etc., spre a nu se face o confusiune între forma dela singular și cea de la plural.

În scurt; noi scriem astă-dî această clasă de cuvinte cu totul altmintrelea de cum le pronunță poporul, și de cum e formată de secole limba noastră literară.

În codicele Voronețian, scris între anii 1505—1525, aflăm cuvintele: аиѡторю, аѡцедѡтѡторю, аѡрѡптѡторю, аѡѡинѡтѡтѡторю, кѡсарю, toate cu **ю** adică iū final. Tot ast-fel în Psaltirea Scheiana dela 1482—1485.

Vom cită încă următorul exemplu din Pravila dela Tergovisce din 1652, pe care-l transcriem cu litere latine: «Cadese Judecătoriuului, adică Archireului să fie asemenea

«Judecătoriuului celui dreptă... neaducătorii aminte de rău...
«că e pre lege începătorii».

Nu numai că formele **ar** și **or** în loc de **ariu** și **oriu** nu sunt generale între Români, dar ele ne ofer o terminațiune a spră cu totul contrară legilor eufonice ale limbei române.

În discuțiunile ortografice urmate în sînul Academiei unul din membrii săi se exprimă în această privință ast-fel :

«Aceste forme, **oriu** și **ariu**, se află generale în tóte cărțile nóstre, atât bisericesci, cât și de altă natură, dar această pronunțiaune s'a păstrat și este generală în graiul «viu, prin urmare păstrându-se forma s'a păstrat și **u** final «scurt. Ceî ce scriu și pot să pronunțe altar, lucrător, «grânar, nu pronunță, nici scriu românesce, ci póte «slavonesce, imitând pe străini, ceea ce nu putem admite» ¹⁾.

Ceî de ântăiu gramatiscî români cu litere latine, Samuil Clain și George Șincai, încă cercase la 1780 să introducă forma de **or** și **ar** în loc de **oriu** și **ariu**. Ast-fel dênșii scriau: facatòr, mantuitòr, rescomparatòr, mangaitòr, margaritár ²⁾.

Însă în gramatica dela 1805, Șincai recunoscù rêtăcirea și reintroduse pe **oriu** și **ariu**. Aceleași cuvinte le scriá acum: facatoriu, mântuitoriu, rescomparatoriu, mangaitoriu, margaritáriu ³⁾.

În limba latină încă esistaü pentru substantive și adiective, terminațiunile în arius, arium, erium, orius, orium. D. e.: argentarius, armentarius, boarius, pecorarius, carbonarius, alvearium, grana-

¹⁾ Analele Academiei române. Seria II. Sect. I. Tom. XVII. p. 178—179.

²⁾ Elementarlinguae... valachicae. Vindobonae, 1780, p. 6.

³⁾ Elementa linguae... valachicae, Budae, 1805, p. 87, 95.

rium, ministerium, pomerium, amatorius, auditorius, laudatorius, adiutorium, territorium etc.

Limba română are articulațiunii moi. Ea are caracterul de a fi dulce și plăcută celui ce o ascultă. Miliónele de Români nu vor pronunța nici o-dată: stegar, stejar, argintar, rótar, doritor, sírguitor, săgetător, sburător.

Timpul a dat o sanctiune religiósă formelor în **oriu** și **ariu**, și ar fi bine să le urmăm și mai departe în vorbire și în scris.

«12. **i** scurt se va însemna cu un **î** cu semnul scurtării;
«d. e. ómeni, copii, auđi.»

Acéstă regulă ortografică a Academiei, după exemplele, ce se propun, se referă numai la **i** scurt final, nici de cum însă la **i** scurt de la începutul, ori de la mijlocul cuvintelor, unde el formeză un diftong cu alte vocale. Vom scrie ast-fel: iubire, șoim, taină.

Din punct de vedere istoric, **i** scurt în scrierea limbei române este numai o rămășiță cirilică, când se puneá de asupra lui **и** și **ю** un semn al scurtării, d. e.: **дѣи ажсторю**.

Incerările pentru a reintroduce pe **î** în ortografia română cu litere latine, se făcuse încă la începutul seculului trecut.

Insă Petru Maior se declară în contra unui **i** cu semnul scurtării (**î**), de óre-ce, őicea densus, este cunoscut, că **i** în nominativul plural **i**-și pierde tot-de-una jumătate din sunetul său. D. e.: ómeni buni, ér în casul, când la nominativul plural se adaugă articolul definit **i**, atunci cel de întâiu **i** **i**-și recăștigă sunetul întreg, iar al doilea **i** **i**-l pierde pe jumătate, d. e.: ómenii buni. Prin urmare, continuă densus, nu mai este trebuință de nici un semn al scurtării, și acésta o afirm cu atât mai mult, că-cí chiar

dacă ar pronunța cine-va pe **i** întreg, totuși nu ar comite un păcat de morțe ¹⁾.

Cu privire la **i** scurt însă esistau în Academiă óre-carí párerí diferite.

Comisiunea ortografică de la 1881 propusese ca **i** scurt să se scrie tot-de-una fără semnul scurtării:

«**i** scurt se va însemna cu **i** simplu fără semnul scurtării. «Regula pentru citire este: **i** final simplu se pronunță tot-de-una scurt, afară numai unde este cu neputință» ²⁾

În urma desbaterilor asupra acestei cestiuni, Academia în ședința sa de la 31 Martie 1881 adoptă următoarea propunere:

«**i** atât final, cât și la mijlocul cuvântului se scrie «cu semnul **v**, când se aude pe jumătate, precum în copii, ómeni, aibă, s. c. l.» ³⁾

Însă în ședința de la 3 Aprilie 1881, Comisiunea ortografică supuse Academiei această regulă ortografică cu totul altmintrelea redactată, anume astfel, după cum o reproducem noi mai sus. Din exemplele, ce ilustraú această regulă se elimină cuvântul aibă cu **i** scurt la mijloc și se înlocuie prin cuvântul a uđi cu **i** scurt la fine.

«13. *Articolul nedefinit, pronumele și numeralul o, se va scrie cu o, și nici o-dată cu uă; d. e. o casă, o dată, «am dat-o».*

Vom face însă excepțiune în două cazuri: când vom avea să exprimăm prin litere data vre unui act, ori valoarea unor cifre: ună sută, ună miă.

¹⁾ *Lexicon valachico-latino-hungarico-germanicum*, p. 52: Unde nullo signo opus est ad indigitandam diminutionem soni (i) ... Idem dicendum de diphtongo **iu** (iu).

²⁾ *Analele Academiei române. Seria II. Sect. I. Tom. III*, p. 178.

³⁾ *Ibid.* pag. 181.

«14. *Apostroful nu se pune înaintea articolului feminin a, prin urmare se va scrie: casa, masa, etc.*»

Apostroful arată elisiunea unei vocale.

Substantivele și adiectivele terminate în *ă* (genul feminin) perd această vocală înaintea articolului *a*. D. e.: *d ó m nă-a* = *d ó m n a*. Acastă elisiune dar nu se însemneză cu apostrof.

În cărțile românesce tipărite cu cirile nu există nici o urmă de apostrof.

Peste tot, aș trebuință de elisiunea vocalelor mai mult poezii. În proză însă este mai corect să facem cât mai puțină întrebuințare de apostrof.

Se observă însă adese-ori unele elisiuni neufonice în scrierile noastre literare, eliminându-se spre exemplu e din prepozițiunea *de*: *d'a dré pta, tot-d'a una*.

Cine scrie *rău*, trebuie să pronunțe *rău*, însă cine pronunță *rău* nu trebuie să păcătuască în scris.

Elisiunea lui *e* din prepozițiunea *de* este în contra spiritului dulce al limbei române.

«15. *Diftongii ea și oa se vor însemna cu é și ó, afară de ea la imperfect, și de ea în cuvinte ca stéa, unde a final are valóre proprieă gramaticală; d. e. mergeá, țineá, stéa*».

Adese-ori vocalele *e* și *o* se pronunță în limba română cu un sunet mai deschis, mai larg, ca *ea* și *oa*. Unii atribue acestor sunete valórea de diftongi, séu de doue vocale împreunate, pe când în realitate avem aici numai o singură vocală, o simplă modificare a sunetului ordinar de *e* și *o*.

Pe *é* cu accent ascuțit, reprezentând în unele casuri pe așa numitul diftong *ea*, îl introduse încă Șincai în gramatica dela 1805. Ér Petru Maior în Lexiconul dela Buda (1825) mai adause, pe lângă *é*, și pe *ó* cu accent

acut, pentru sunetele **ea** și **oa** ¹⁾. Dênsul scria : **écă** (ecce), **pénă** (penna), **sóre** (sol).

Ca filolog, Maior nu se îndoiesce, că usul de a pronunță în unele casuri pe **e** deschis ca **é**, și pe **o** ca **ó**, forméză una din proprietățile caracteristice ale vechii limbe latine ²⁾.

Scrierea sunetelor **ea** și **oa**, în anumite casuri cu **é** și **ó**, este o necesitate absolută, ce rezultă din legile fundamentale ale gramaticii române, d. e. **cerc**, **cércă**, **leg**, **légă**, **domn**, **dómna**. De altmintrelea a scrie în aceste casuri pe **é** și **ó** (derivat din **e** și **o**) cu **ea** și **oa** este o eróre nu numai etimologică, dar și fonetică.

Esistă o mare deosebire în modul de pronunțare **dómna** și **doamna**, **tórnă** și **toarnă**, **céță** și **ceață**, **ném** și **neam**, **ómenî** și **oamenî**, **óste** și **oaste**, **românescă** și **românească**, **dóue** și **doaué**, **nóuă** și **noauă** etc.

În aceste cuvinte și altele de această natură **é** și **ó** nu se pronunță ca două vocale împreunate **ea** și **oa**, ci numai

¹⁾ *Lexicon valachico-latino-hungarico-germanicum*. Budae, 1825, p. 103: **É**, é, accentu acuto notatum prope sicut Latinorum **ea** et quasi **ia**. **Ó**, ó, accentu acuto notatum prope sicut Lat. **oa** et Hung. **a**.

²⁾ *Lexicon valachico-latino-hungarico-germanicum*. Budae 1825, p. 33. Proinde non dubito, quin mos Valachorum enunciandi interdum e apertum instar diphtongi **ea** et quasi **ia**, inter antiquas proprietates Romani sermonis referendus veniat. — Ibid. p 35: **O** praeter sonum hodiernum latinae linguae alium quoque sonum diphtongalem habuisse apud veteres Latinos, indubium reddit usus Valachorum tam veteris quam Aurelianae Daciae, ac Italarum et Hispanorum... e. g. **cóquere** (cocere); Itali dicunt **cuocere**; **scóla**, Ital. **scuola**; **nóua**, Ital. **nuova**, Hisp. **nueva**; **sócra**, Ital. **suocera**. Sic Valachi dicunt, **sóрте**, Hisp. **suerte**; **córdá** Hisp. **cuerda**; **dómna**, Hisp. **dueña**; **móрте**, Hisp. **muerte**; ... **porta**, Hisp. **puerta**. Dubitari ergo non potest, pronunciationem latinae vocalis **O** apud Valachos instar diphtongi esse proprietatem antiquae linguae Latinae.

prin o singură emisiune de voce, prin o singură deschidere a gurei.

În această privință unul din membrii Academiei (Odobescu) se exprimase ast-fel :

«Intru ceea ce privesce pe ó, nimeni nu pôte să con-
«teste, că pronunțiaunea Românilor nu face de loc să se
«simtă două sunete distincte, cari măcar la necesitate în
«versuri, să pótă formá două silabe. Ast-fel prima silabă a
«cuvântului c ó ce nu pôte nici o-dată să fie despărțită în
«două silabe, ast-fel în cât cuvântul să fie de trei silabe
«c o - a - ce; acésta ar deveni însă posibil, dacă cele două
«vocale ni s'ar presentá separate în scriere. . . . Nu este
«decí mai simplu să păstrăm în cazul acesta pe o și pe e
«accentuat cu accentul cel usitat (´), care us maí are și
«avantagiul fórte important. . . . de a amintí etimologia cu-
«vintelor» ¹⁾.

Există însă unele casuri, unde ea are o valóre gramati-
cală, unde intru adevér este un sunet compus din două vo-
cale distincte.

Ast-fel vom scrie cu ea substantivele din declinațiunea I,
ce aú forma articulată în ua. D. e. stea, rëndunea;
adiectivele, grea, rea; pronumele mea; formele articulate
ale substantivelor feminine de a III-a declinațiune, d. e.:
mintea, instrucțiunea; de asemenea adiectivele ter-
minate în e, când li se adauge articolul feminin a: dulce,
dulcea.

În fine vom scrie cu ea imperfectele verbelor de con-
jugațiunea a II-a și a III-a, d. e. vedeam, vedeá, cu-
nosceam, cunosceá, fiind-că a este aici o vocală deo-
sebită, ce aparține formei imperfectului.

«16. Pentru împreunarea a două sau mai multe cuvinte,

¹⁾ Analele Academiei române. Seria II. Sect. Tom. III,
p. 202.

«său particule se întrebuițeză semnul liniuței -, d. e. dă-mi
«ducă-se, a-mi face.»

Avem în limba română mai multe categorii de cuvinte compuse. Din aceste unele se scriu împreunate, altele cu semnul liniuței.

Ast-fel vom scrie împreunate, seú fără semnul liniuței, substantivele, adiectivele, numeralele și verbele compuse, d. e. Dumneșeú, binefăcătoriu, binecuvântare, primăveră, douăzeci, însemnez, desfac, depun preface, resădesc, resfrâng, susțin.

De asemenea vom scrie împreunate prepozițiunile, conjuncțiunile și adverbiele compuse, unde cuvintele se au fusionat ast-fel în cât nu se mai pot despărți, precum și unde a perit conștiința poporului, că sunt două, ori mai multe cuvinte împreunate, d. e. pentru, împrejur, totuși, precum, altmintrelea, pretutindenea, poimâne anțert, numai.

Vom scrie însă cu liniuță cuvintele, cari perdându-și accentul se légă cu cuvântul următoriu, seú cu cel precedent, precum sunt: țî-am spus, vedându-te. Vom scrie cu liniuță pronumele și adverbiele compuse cu va: care-va, ce-va, câte-va, când-va, unde-va.

Singurul scop, ce-l are întrebuițarea liniuței, este de a face, ca să nu se întunece înțelesul cuvintelor, de óre-ce scriind: alaltă-eri, adevărata semnificațiune a cuvântului compus se póte mai ușor cunoșce.

Avënd acest principiú în vedere urméză de sine, că liniuța nu este absolut necesară în cuvintele: pentru-că, fiind-că, de óră-ce, o-dată, tot-de-una, etc., cari se pot scrie și fără semnul de unire.

Nu sunt cuvinte compuse numele domnitorilor, când li se adaugă un epitet glorios seú titlul de Voivod ori Vodă, d. e.: Mircea cel Mare, Alesandru cel Bun, Negru

Vodă, Ștefan Vodă, Michaiu Vodă, cari se vor scrie neîmpreunate.

Vom scrie însă Sânt-Ion, Sânt-Georgiū, Sânt-Ziene, Sânt-Petru ori Sânt-Petru, Sânt-Ilie etc.

Se întemplă adese-ori, că formele scurtate ale pronume-
lor personale (g. d. a.) **mi**, **ți**, **și**, **i**, **lū**, stând singure și
neputându-se pronunța ca o silabă întrégă, primesc înainte
pe un **i** ca rađim, d. e. **i-mi** đice, **i-ți** spune, **i-lū** vđd,
i-și face. Să presintă acum cestiunea, cum scriem sunetul
nerađional **i**, împreunat, **imi**, **iți** etc., ori cu liniuța? Avđnd
însă în vedere, că acest **i** nu aparține la rădăcina pronu-
melui, și că nu are absolut nici o valóre etimologică seú
gramaticală, ast-fel spre a ușurá înțelesul cuvintelor ar fi
mai bine a se despărți de rădăcina pronumelui prin o
linióră, seú chiar a se omite cu totul ¹⁾.

Accentele.

În anul 1880 Academia luase decisiunea:

«Să se conserve tóte accentele introduse în limbele euro-
«pene: **˘** — , **˘** , **˘** , cari facilită înțelesul». Ca esemple se au
adus formele: **mută**, **mutá**, **mutà**, **mutând** ²⁾.

Aceași decisiune a fost de nouă confirmată în a. 1881 ³⁾.

Comisiunea ortografică din anul 1880—1881 motivase
necesitatea accentelor în limba română ast-fel: «Există o
«trebuińță logică drept singurá causă pentru primirea lor.
«Trebuińța logică însă în limba română, cât pentru accen-
«tuare, se mărginesce la conjugăđiuni. Acolo deosebirea
«tonului aduce deosebirea înțelesului, tonul trebuie dar ne-
«apărat esprimat prin accent ⁴⁾».

¹⁾ În locul dativului cu **i** scurt (**i-i**) este mai corect de a întrebuința
forma originală cu **i** întreg, d. e. **i** đice.

²⁾ Analele Academiei române. Seria II. Secđ. I Tom. II p. 435.

³⁾ Ibid. Tom. III. p. 184.

⁴⁾ Analele Academiei române. Seria II. Secđ. I. Tom. II.
p. 421; Tom. III, 183.

După cum rezultă din decisiunea Academiei dela 1880—81, accentul ascuțit era destinat pentru infinitiv și imperfect, a mutá, mut á; accentul greu pentru a 3-a persónă din singular a perfectului simplu, mut à. Tot ast-fel se exprimă unul din membrii Academiei în ședinta dela 31 Martie 1881:

«S'a admis accentul acut la imperfect și la infinitiv, «spre a indicá căderea accentului pe ultima în loc de pen-ultima, conform regulei limbei românesce: lăud á, a lăud á, «prin urmare a tacé și țin é» ¹⁾).

Acéstă normă ortografică votată de Academia română, putem dice de două ori, a rămas însă necuprinsă în numărul celor 16 regule anume specificate în procesul-verbal dela 3 Aprilie 1881 ²⁾).

Cu tóte acestea, decisiunea cu privire la accente î-și are valórea ei. Este un precept, ce rezultă din legile gramaticale ale limbei române.

Completăm aici acéstă regulă cu decisiunea Academiei din anul 1868: CU Cluj / Central University Library Cluj

«Accentul acut se pune la verbe în infinitiv, precum «a lăud á, a ved é, a auđ í etc... și în imperfect, precum: «lăud á, vede á, auđ í etc... Accentul grav se pune «la perfect, precum: lăud à, tăc ù, făc ù, auđ ì...» ³⁾

Rezultă așa dar, că în alte cuvinte afară de verbe, accentele ne sunt de prisos, fiind-că principiul, ce ni le impune este exclusiv numai facilitarea înțelesului în cuvintele equivoce și unde este de lipsă să cunoșcem silaba, pe care cade tonul. Acest cas ni se presintă numai la conjugățiunii. Nu este dar de lipsă a scrie: avuție, domnie, care-và, abia, ne mai fiind alte cuvinte omonime cu aceste ⁴⁾).

¹⁾ Analele Academiei române. Seria II. Sect. I. Tom. III 191.

²⁾ Conferesce Analele Academiei române. Seria II. Sect. I. Tom. IV p. 155.

³⁾ Annalele Societatei academice. Seria I. Tom. I. p. 277.

⁴⁾ In publicațiunile tipărite din partea Academiei vedem scriindu-se

Finalele în ie seǔ iune.

Avem în limba română o clasă foarte importantă de neologisme, cărora adese-orî în publicațiunile noastre literare li se dă o terminațiune în ie în loc de **iune**, scriindu-se administrație, direcție, poziție, construcție, în loc de administrațiune, direcțiune, etc.

Se mai întemplă, că adese-orî vedem pe una și aceeași pagină întrebuițându-se amândouă formele, cu același înțeles, poziție și pozițiune; un semn evident de nesigurantă din partea celor ce scriu ast-fel.

Ne întrebăm acum, care din aceste două forme, cu ie seǔ **iune**, pôte să corespundă mai bine naturei limbei românesci.

Atât în graiul viu al poporului român, cât și în cărțile noastre bisericesci, nu găsim de cât forma în **iune**: rugăciune, închinăciune, înțelepciune, iertăciune.

În limba italiană se întrebuițeză terminațiunea de **ione**: amministrazione, direzione. În limba franceză finalul de **ion**: administration, direction.

Este un principiu al lingvisticei moderne, că nominativul latin în **-io** a trecut în limbele romanice în forma de **-ione** (**-iune**). Dar se pôte, că forma poporală în **-ione** să fie chiar mama formei urbane de **-io**.

infinitivul dela conjugarea I-a și a IV-a cu accent grav în loc de accent acut: a lăudă, a primi; ér infinitivul dela conjugarea a II-a cu accent acut: a ținé. Ce e drept, comisiunea ortografică dela 1880 a fost de părere a se pune un accent grav la infinitiv (Anale, Tom. II. p. 421), însă această propunere n'a căpătat nici o-dată sancțiunea Academiei. Punctul 10 din proiectul de ortografie al Comisiunii, care tractă despre accent a fost suprimat și înlocuit prin decisiunea reproducă de noi mai sus, după care accentul infinitivelor și al imperfectelor este cel ascuțit (Anale, Tom. III p. 184). Noi am urmat în această espunere decisiunile seǔ normele ortografice, votate de Academia. Numai aceste singure pot să aibă valóre.

Adoptând noi în limba literară finalul de **ie** în loc de **iune**, va trebui să scriem și să pronunțăm: consemnație, nație, rație, constituție, fundație, instituție, succesie, sesie, în loc de națiune, rațiune, constituțiune, sesiune etc.

Usul constant de mai multe secole a sancționat forma de **-iune**. Va trebui așa dar să urmăm în scriere această formă, care corespunde mai bine geniului limbei române și care tot o-dată are darul să fie mai frumoasă.

În limba română literară trebuie să alegem cuvintele cele mai bune și să urmăm tot o-dată formele cele mai bune. Numai ast-fel vom ajunge la o limbă frumoasă în expresiuni și dulcea, care va pute o-dată să ocupe cu demnitate un loc alături cu cele-lalte limbe neolatine.

Am spus aici regulile ortografice stabilite de Academia română în sesiunile anilor 1880—1895, reguli întemeiate pe «principiul fonetismului temperat prin necesități etimologice.»

Însă pe lângă totă simplificarea, ce o aduse Academia ortografiei române, neregularitatea în modul de a scrie a continuat și de la a. 1880 încóce.

«În diaristica de tóte țilele»— se exprimă unul din membrii Academiei... «și în general în publicațiunile, cari au «eșit la lumină de atunci, scriitorii noștri încă și mai puțin s'au preocupat de a-și apropiá ortografia stabilită de «Academia. Ast-fel fasa ortografică însgebată de Academia în 1880—1881, a rămas în România — în afară de «publicațiunile instituțiunii nóstre — mai mult pe chârtie, «aprópe o literă mórtă. Lumea mai mult, séu mai puțin literată, neținându-se de astă dată nici de sistema de mai «înainte, nici de noua direcțiune a ortografiei academice, a «pornit din ce în ce mai mult a scrie inconștient, după «nici o normă séu după norme arbitrare»¹⁾.

¹⁾ Analele Acad. rom. Seria II. Sect. I. Tom. XII, p. 139.

După cum vedem, opera începută la a. 1880 spre a stabilii și a introduce în literatura română o ortografie uniformă cu litere latine, încă nu este terminată.

Cestiunea ortografică are și astăzi același caracter serios, pe care l'a avut la 1880, la 1866 și putem dice la 1820, când bătrânul Petru Maior cu un fel de durere sufletescă scria următoarele: «Treizeci și nouă de ani au trecut de când Gramaticii Românilor discută între sine despre ortografia română sevă latino-valachă... însă cu ce fel de ortografie să se urmeze, dacă introducem literele latine, până acum «nu s'a putut stabilii» 1).

Lipsa unei ortografii uniforme, de care mai suferă și astăzi literatura română, este o mare pedecă pentru dezvoltarea limbii și răspândirea ei.

Cuvintele românesce cele mai curate, putem dice, cele mai latine, sunt adese-ori îmbrăcate în formele cele mai obscure, tot atât de obscure ca și când scriam cu cirile, sevă poate, mai rău întunecate.

Scrierea — ast-fel cum ne-o înfățișează mai cu sevă presa noastră periodică — nu mai este imaginea cuvintelor, ci denaturarea lor.

Să nu perdem însă din vedere, că limba constituie sufletul și unitatea unui popor.

Ca să avem o unitate de limbă va trebui să avem o limbă precisă, și precisiunea în limbă nu se câștigă de cât prin forme precise în modul de scriere.

1) *Lexicon valachico-latino-hungarico-germanicum*. Budae, 1825. Praefatio: *Nonus jam supra trigesimum annus decurrit, a quo Valachorum Grammatici de orthographia Romana, sive Latino-Valachica inter se disceptant. Sicut enim in exterminandis est republica literaria Valachorum Cyrillicis characteribus, qui densissimas tenebras Valachicae linguae offuderunt, et postliminio restituendis avitis literis Latinis. . . . inter se omnes conveniunt, ita quatenam orthographia in usu Latinarum literarum sequenda sit, adhuc constanter definiri non potuit.*

III.

Modul de scriere, a avut, și va avea tot-de-una o influență considerabilă asupra pronunțării. Acastă influență va fi bună seú reá, după cum va fi și ortografia limbei. De aici precauțiunile mari, ce ni se impun, cu privire la formarea și la stabilirea ortografiei române.

Însă înainte de a încheia această espunere asupra sistemelor noastre ortografice, este de lipsă să ne ocupăm aici încă cu două cestiuni, ce vor pute să aducă mai multă lumină asupra stării, în care se află astă-dí problema ortografică la noi, o problemă a cărei soluțiune este mult mai importantă și tot-o-dată mult mai dificilă de cum s'ar păre unora.

Esistă o deosebire principială între sistema ortografică dela 1880—1895 și între sistema votată de Societatea academică în anii 1867—1869, nu numai în ce privesce aplicarea legilor fonetice și etimologice, dar și în ce privesce reprezentarea grafică a sunetelor derivate.

Ortografia limbei române de la 1867, care în fond și în formă era numai o espresiune a principiilor, ce le stabilise cel mai învățat gramatic român din secolul al XIX-lea, nu avea alte semne de asupra literilor latine, de cât accentele (/ \ ^), însă și aceste erau destinate să fie întrebuințate numai în puține casuri.

«În locul semnelor din alte sisteme ortografice», scrie Cipariu, «pre cum sunt cedilele sub **c, d, t, s**, semi-«lunele de-asupra vocalelor etc., am luat — în ortografia «adoptată de noi — numai semnele accentelor cu intențiune de a nu usuá nicí pre aceste prea des, ci numai «în casuri de lipsă, cel mult când și când pentru ușurarea

«lecturei Accentele, cari și-ați luat începutul cum se
 «scie de la Greci, au trecut și la Latini, însă fără a se
 «șerbi cu ele de cât în rari casuri, ne-având lipsă de ele
 «ca Grecii, și de la aceștia (de la Latini) au trecut în lim-
 «bele neoromane, la cari toate sunt în us, de și numai mai
 «rar și nu strâns după valoarea tonică, ci în unele limbe și
 «în unele casure numai ca semne eufonice» ¹⁾).

Er Comisiunea ortografică dela 1867 se exprimă
 ast fel:

«Comisiunea a creșut, că semnele trebuiesc înlătu-
 «rate din un plan de teorie de ortografiă ro-
 «mână, ca unele ce nu sunt de cât un rămas al alfabe-
 «tului cirilic, ce împedecă limba în mersul ei regulat
 «și de aceea l'am și lăpedat, adoptând pe cel străbun. A
 «manținé dar semnele, ar fi a tiné limba în cătușele unui
 «cirilism mai rău ca cel dinainte, ar fi a ne perde tot
 «beneficiul, ce ne-am promis prin adoptarea literelor latine,
 «a ne pune în neputință de a dá o teorie adevărată de
 «pronunță și scriere a perpetuá anarchia limbistică.
 «carei suntem chiemați a pune capăt... Pentru Comisiunea
 «d-vóstră rămâne dar stabilit, că în românesce caută se
 «scriem cu litere latine nedeformate prin alte
 «semne» ²⁾).

Însă la anii 1880—1881 sistema ortografică se schimbă,
 Se admite principiul fonetic ca directiv al lim-
 beii, și Academia adopteză nu numai accentele, dar și semi-
 lunele pentru unele vocale și în fine sedilele pentru con-
 sonantele **d, ș, ț**.

După cum rezultă din nouele regule ortografice, ce le sta-
 bilise Academia română în a. 1880—1881, noi avem trebuință

¹⁾ Cipariu, Principia de limba. Blasiu, 1866, pag. 279.

²⁾ Annalele Societatei academice. Tom. I, 1867, pag. 69.
 Raportul Comisiunii ortografice.

pentru scrierea cuvintelor românesce de 22 litere latine nedeformate :

a, b, c, d, e, f, g, h, i, j, l, m, n, o, p, r, s, t, u, v, z, x ;
 ér de altă parte de 20 litere, vocale și consonante, cu
 accente și diferite alte semne :

á, à, â, ă, é, ê, ě, í, ì, î, ĩ, ó, ô, õ, ù, ú, ũ, đ, ș, ț.

Fără îndoieală, că acest număr considerabil de litere cu
 semne, mai multe chiar de câte avem trebuință, face ca al-
 fabetul nostru să fie cel mai diform din toate alfabetele neo-
 latine ; el întunecă fața și caracterul limbei române și o
 înfățișează ca una din cele mai corupte limbe romanice.

Se poate, că ochii noștri se au deprins astă-đi cu această
 ortografie vițioasă, însă faptul nu se poate nega, că noi nu
 mai avem astă-đi pentru limba noastră un alfabet pur
 latin, ci un alfabet latin modificat, că în ce pri-
 vesce modul nostru de scriere, noi aparținem la grupa Sla-
 vilor catolici, ce întrebunțeză alfabetul latin modi-
 ficat cu semne diacritice, ast-fel cum scriu Polonii,
 Cehii, Slovaci din Ungaria, Slovenii, Croații și câte-va mii
 de Bulgari convertiți.

Cu privire la această sistemă ortografică cu semne, Ti-
 moteiú Cipariu scriá pe la anul 1867 următoarele :

«Inșă acele semne pre lângă aceea sunt încă și ne-
 «romane. De aceea și vedem pe toate limbele romane
 «cele-lalte aparate de atari țape și cărlige, ce deforméză
 «fața limbei românesce, cum desfiguréză semnele de vërsat
 «forma feței omenesce. Italii nu au nici un semn de acelea.
 «Francii o codiță numai sub c. Ispanii și Portugalii numai
 «o linióră cam strâmbă de asupra lui n, însă și aceste în
 «cuvinte atât de puține, cât se perd în cel alalt text al lim-
 «bei, măcar că sciut este, că și ortografiștii acestor limbe
 «au întëmpinat multe greutăți în formarea ortografielor lor,
 «inșă ei avură acel bun gust de a le superá (îvinge) în
 «orî-ce alt mod, numai nu cu deformarea a tótă scrisórea.
 «Singur literatoriil noștriil avură acea mania de a se întrece

«unil cu alții întru astă barbariă desgustătoare, carea nu o
 «mai aflăm de cât la popórele slavice: Poloni și Boemi;
 «nice măcar la Angli, Germani și Ungari. Literatorii noștrii
 «carî urméză și apără atarî schimositurî, nu au luat aminte
 «cât de urită e o asemenea scrisóre pentru limba româ-
 «nescă, în cât nice străiniî nu pot să-și formeze după dânsa
 «o prea favorabilă idee despre limba noastră, judecând'o după
 «forma din afară sub astă înfățișare, séu că vor presupune,
 «cum-că limba ne e atât de coruptă, cât nice se póte scrie
 «cu litere latine, séu că literații români sunt ómeni fără
 «gust, dacă nu ignorantî. Derept, că această deformațiune î-și
 «are începutul de la un mare româ n (Petru Maior), ale
 «cărui lucrări literare au dat un impuls atât de putinte a
 «tótă mișcarea intelectuală și literară în tótă românimea și
 «autoritatea lui cea nemăsurată orbî pe cea mai mare parte
 «a Românilor, în cât pușini au cutezat a se depărtá de la
 «acel us al semnelor eterogene. Inșă se conveniá a nu se
 «uitá, că acestei autorități, orî cât de mari, stá contra nu
 «numai considerațiunea de mai sus, și interesul, ce avem
 «a-l purtá către limba noastră, ci și autoritatea altor doi ro-
 «mâni nemuritori în ochii Românilor, Clain și Șincai,
 «carî n'au făcut acest păcat în contra limbei românesci» ¹⁾).

Ne întrebăm acum, este óre bine, ca noi să stáruim și
 mai departe pe lângă această ortografiá slavisatá, orî
 este un interes mare național să recunóscem, că ne aflăm
 cu scrierea noastră pe o cale rătăcitá, și să cercám a ne
 desface cât mai curênd de acest nou cirilism, de această
 înrudire artificială în scriere cu Poloniî, Bohemiî, Slovaciî
 și Bulgariî catolici; de un mod de scriere, care întunecá
 caracterul latin al limbei române, fiind-că nime nu va puté
 negá, că esistá une mare desacord între romanitatea
 noastră și ortografia slavisatá.

¹⁾ Archivu pentru istoria si filologia. An. 1867, pag. 6.

Vom pute să scriem cu semne cărțile pentru clasele elementare și cele destinate pentru străinii, de orăce toate aceste cărți și semilune sunt numai semne de cetire, dar nu de ortografiă ¹⁾.

A doua cestiune, ce ne preocupă aici și care formeză adevăratul fundament al unității de limbă, este, că în stabilirea ortografiei române nu putem ignoră rolul gramaticii și al istoriei limbei.

Ortografia formeză o parte integrantă a gramaticii.

Gramatica este aceea, care fixeză numărul sunetelor articulate, originare cât și derivate. Ea ne arată relațiunea între aceste sunete, cauzele trecerii lor din originare în derivate, și ea stabilește în consecință numărul literelor din alfabetul latin, ce au să represinte sunetele articulate ale limbei române, originare și derivate.

Gramatica determină mai departe formele și pronunțarea adevărată a cuvintelor. Ea susține firul istoric al limbei între trecut și present, ea constată și stabilește în definitiv legile, ce constituesc și guvernază limba.

Gramaticii aparține așa dar limba scrisă și limba vorbită, ortografiă și ortologă.

De aici rezultă așa dar, că gramatica regulază, dezvoltă și sistemizează principiul ortografic, ast-fel că ortografia unei limbe nu pôte să fie de cât întemeiată pe regulile gramaticii, seú exprimându-ne cu alte cuvinte: anomaliele și dificultățile în ortografiă nu vor pute să înceze de cât cu gramatica.

Acest principiu, că gramatica este, care fixeză preceptele limbei și regulile ortografice, se recunoscuse și din partea Comisiunii ortografice la 1881.

«Ortografia», ȃice dēnsa, «o stabilește gramatica și lexiconul. Ceea ce facem noi este subordonat

¹⁾ A se vedē mai sus pag. 37, nota 2.

«acelor lucrări și ca atare în definitiv o lucrare provizoriă¹⁾».

Comisiunea ortografică constatase așa dar, că pentru a pute scrie bine-regulat, fiind-că atâta înseamnă cu-vântul ortografia, este de lipsă să avem o gramatică a limbei, o gramatică întemeiată pe cercetări, pe studii și norme științifice, conformă cu geniul și cu natura limbei.

Însă această gramatică rațională a limbei române ne lipsește astă-đi, și noi înțelegem aici, nu o gramatică pentru clasele elementare, ci o gramatică, care să constate, să precizeze și stabiléscă legile limbei, formele, ce au fost și sunt în us, și care, după cum đice Quintilian, să ne arate modul de a vorbi și de a scrie corect²⁾.

Principiele generale, pe basa cărora a fost elaborată gramatica limbei române dela 1869, premiată de Societatea academică română, au fost delăturate prin regulile ortografice votate la 1880—1895.

Prin aceste reguli, în locul principiului istoric, séu etimologic, al filiațiunii limbei, al filiațiunii cuvintelor și formelor, s'a adoptat fonetismul ca un principiu cardinal, ér etimologia numai ca un principiu secundar.

ÉR astă-đi vedem, că tendințe noué se manifestă, de a estinde și mai departe aplicațiunea principiului fonetic.

Însă din punct de vedere al științei, și noi înțelegem aici al gramaticiei, fonetismul nu are și nu va avé nici o-dată o sistemă metodică. El este variat și variabil în diferite regiuni, în diferite clase ale societății, în diferite orașe și sate și la diferiți indiviđi. El se schimbă din generațiune în generațiune, cu deosebire în centrele mari administrative și comerciale, unde dominéază, nu limba națio-

¹⁾ Analele Academiei române. Seria II. Sect. I. Tom. III, pag. 119.

²⁾ Quintiliani Orat. Instit. lib. I, c. 4.

nală a poporului, ci limba politică, limba artificială, și o limbă amestecată comercială.

Ast-fel, că pe o basă fonetică fără respectul legilor etimologiei nu vom avea nici o dată o gramatică a limbei naționale.

Principiul «scrie precum vorbesci» — și acesta este fonetismul, — nu are un scop și o țintă definită. Direcțiunea sa este tot-de-una nesigură. El nu face deosebire între usul bun și usul rău al vorbirii. El nu are în vedere unitatea și unificarea limbei, ci duce necondiționat la diferențierea ei. Dar ce este mai periculos, că acest pretins fonetism ne impune să scriem și să vorbim nu limba cărților noastre bisericesci, nu limba poporului, ci o idiomă coruptă și variabilă a unor centre politice și comerciale, limba unor autori anonimi, mare parte străini, ce scriu în presa de toate Țările.

Acest principiu de a scrie fie-care cum i place, ne va duce, cu o deplină siguranță, la o perturbațiune în mersul și dezvoltarea normală a limbei; el ne va face mai mult rău de cât bine. Fiind-că, ce bine poate să fie acela, de a scote la lumină pe fie-care Ți cuvinte și forme domestice necunoscute celor-alaiți Români, locuțiunii străine, pronunțări aspre, expresiuni și terminii, cari mai ales în centrele mari politice și comerciale se nasc și se sting cu fie-care generațiune.

A primii fonetismul ca basă a scrierii și a vorbirii corecte, înseamnă a delătura o limbă românească comună, a cărei chronologiă, formațiune și unitate se perde în noaptea timpurilor, o limbă, ce are autoritatea cărților noastre religioase și a scriitorilor noștri mai bunii; înseamnă a ne arunca în vârtejul unei idiome nestabile, a unei confuziunii de cuvinte, de forme și pronunțări nouă, tot-de-una supuse la alterațiunii succesive.

Să nu perdem din vedere, că încă astă-Ți noi ne aflăm la începutul unui period de diferențiere a limbei, a unei diferențieri între limba vorbită de popor și limba vor-

bită în orașele poliglote, ce a devenit astă-đi limbă scrisă dominantă.

Pe ți ce merge, vedem că fondul vechiū al limbei naționale scade în us, și noi în mod inconștient fabricăm și vorbim poporului o limbă nouă.

O mulțime întru adevăr enormă de elemente străine, de forme corupte, de barbarisme în cuvinte, și barbarisme în frase, aū intrat în timpurile din urmă în limba noastră, pe cari cu toți ne grăbim să le îmbrățișăm, le introducem în scrierile noastre, le încorporăm în dicționarele noastre și cercăm să le încetățenim în limba vorbită și în limba scrisă seū literară, în cât astă-đi ne aflăm în fața, nu a unui torrent, ci a unui adevărat diluviū de cuvinte și de forme străine, cari vor duce vechia limbă românescă la un cataclism.

Se pôte, că astă-đi aceste nuanțe se vor păré unora mici, neînsemnate, însă cu timpul diferențele vor crește și se vor înmulți și noi vom ajunge la o limbă mixtă, seū mai bine țiș chaotică, ca material, ca forme, ca frase și ca mod de pronunțare.

Spre a ne puté da séma de tótă gravitatea acestei ces-tiunī, vom reproduce aici următóarele cuvinte ale lui Cipariu:

«Cea mai viă convingere a autorului și împreună precum «credem a tuturor Românilor cunoscători, dintru început «fū: cum că limba românescă ca dialect italic pre la începutul arătării ei în Dacia era cu mult mai avută în «forme și mai avută în cuvinte române de cum «este astă-đi, cum că prin contactul și amestecul cu popóre «de alt sânge și de altă limbă: Slavi, Greci, Unguri, Turci, «și prin despotismul slavismului în curți și în biserică prin «seculi nenumerați, a pierdut mult dintru amēdouă (forme «și cuvinte) nu numai, ci că a și împrumutat multe dela «aceleași popóre, atât forme cât și cuvinte» ¹⁾.

¹⁾ Cipariu, Principia de limba. Blasiu, 1868, pag. 3.

Ér în alt loc același autor scrie:

«Libertatea de a puté vorbí și a scrie fie-care cum i place și cum i se pare mai frumos și mai bine, este o prerogativă atât de prețioasă, cât și ori-care altă libertate, pentru om.

«Însă libertatea încă-și are necuveniențele sale, și de aceea ómenii de mult, de când au intrat în societate se au desbrăcat de o parte a acestei prerogative și o au sacrificat pre altariul comun spre emolumentul societății. Libertatea nerestrinsă póte să devieze și să ne ducă, séu la împărechiare, séu la tiraním, amêndouă consecințe uriciose și periculoase, carí nicí o-dată nu au lipsit, unde libertății s'a dat cale deschisă de a alergá în cătr'o o vré, fără frêu și căpêstru.

«E timpul venit ca să ne fipsăm limba, cum au fipsat'o și alte națiuni civilisate, ca să nu mai avem aceeași libertate desfrénată, de a scrie care cum i place, ci fiecare și toți, unul ca altul, după o normă fiptă și certă.

«Va să dică, a venit timpul să ne unificăm limba, să-i stabilim formele și să-i purificăm materialul, de la care nimeni să nu fie ertat a se abate după capul și placul séu.

«Însă greutatea cea mare nu va fi întru aceea, că învęțații Románilor nu vor veni la consens, cum cere Quintilian, pentru că am avut asemenea esemple vii, cum-că románul tot póte să vină lá coințeles, deși cu multă anevoiă.... ci greutatea cea mai mare de cât tóte va fi: de a aflá vre-o autoritate atât de mare, cât să póta impune tuturor cărtularilor noștrii strinsa obligațiune de a urmá întru tóte sistema limbei și ortografiei stabilinde, fără de a murmurá și strigá în contra tirániei. Ce dé Dumneđu să nu se întêmples» ¹⁾.

¹⁾ Cipariu, Principia de limba, pag. 348 seqq.

Astă-đi, după cum vedem, noi ne aflăm fără nici o direcțiune în scrierea limbei române, orî putem đice, că suntem în o direcțiune falsă.

Usul limbei, atât în scris, cât și în vorbit, are trebuință să fie regulat, acésta o cere unitatea și caracterul limbei; însă acest us nu-l póte fixá de cât gramatica. Fără gramatică vom fi tot-de-una cu limba în disordine.

A avé o gramatică, și o ortografiă basată pe regulele gramaticeí, este una din cestiunile națiionale, ce astă-đi nu mai suferé întârđiere.

Limba unui popor nu se póte considerá numai ca un instrument particular pentru esprimarea gândirilor diferiților indiviđi, ea este o avere națională și statul prin instituțiunile ei, ér nu individul, prin capriciul orî ignoranța sa, are dreptul să dispună cum trebuie să fie limba scrisă.

Credem așa dar, că înainte de a face un pas mai departe în reforma graíiei, orî ortografieí, este imperios de lipsă să avem o gramatică uniformă a limbei române.

Orî-ce altă soluțiune se va dá problemeí ortografice, fără respectul legilor gramaticeí și ale istoriei limbei, ne va depártá și mai mult în calea direcțiunii false, pe care ne aflăm și de unde mai târđiú ne va fi imposibil de a ne mai întorce înapoi. Dificultățile pentru unificarea limbei vor cresce, confusiunea se va întinde, anarchia, ce domnesce în scrierile nóstre de 50 de aní încóce, va aduce limba și literatura română la atáta decadență și desconsiderare, în cât mulți vor preferi să-și scrie operele lor mai bine în limbí străine, după cum cu durere trebuie să constatăm, că unii o fac acésta chiar astă-đi. Incă o probă, că tot ce nu se întemeiá pe un principiú adevérat e periculos.

Și aici încheiám cu cuvintele lui Cipariu, care sub greutatea acestei stări de lucruri scriá pe la 1862 următoarele:

«Dé ceriul, că precum toți suntem de un sânge, toți ne

«am îndulcit la sînul mamei noastre cu aceleași dulci cuvinte, și toți ne suntem frați, — orî cât ne despart munții și văile, — așa tot numai una să fim, cu ună limbă și ună literatură. Și dacă românul pe alt câmp e tăiat în bucăți și purcede pe căi diferite, une orî cu totul contrarie, dar cel puțin în literatură, în pașii către cultură numai un corp și un suflet să fie. Atunci orî ce despărțiri politice, sociale și religioase, ne vor tăia de către o-laltă, dar spiritul națiunii și geniul român, î-și vor tinde aripele sale spre toți fiii lui Traian, și-î va ține legați întru legăturile păcei, frățietăței și unităței naționale» 1).

BCU Cluj / Central University Library Cluj

1) Archivu pentru istoria și filologia. An. 1868, pag. 346.